

Važnost i ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive nastavnika

Šestan, Iva

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:160594>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za pedagogiju

Sveučilišni diplomski studij pedagogije (dvopredmetni)

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru
Odjel za pedagogiju
Sveučilišni diplomski studij pedagogije (dvopredmetni)

Važnost i ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive nastavnika

Diplomski rad

Student/ica:

Iva Šestan

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Daliborka Luketić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Iva Šestan**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Važnost i ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive nastavnika** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 3. srpnja 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Analiza građanskog odgoja i obrazovanja kroz pedagošku teoriju i praksu	3
2.1. <i>Definiranje građanskog odgoja i obrazovanja</i>	3
2.2. <i>Konceptualni razvoj Građanskog odgoja i obrazovanja kroz prizmu obrazovnih politika u Europi</i>	7
2.2.1. <i>Analiza institucionalizacije građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj</i> ..	9
2.3. <i>Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja</i>	12
2.3.1. <i>Nacionalni okvirni kurikulum</i>	12
2.3.2. <i>Kurikulum međupredmetne teme građanski odgoj i obrazovanje (za osnovne i srednje škole)</i>	14
2.4. <i>Odgojno-obrazovna postignuća GOO za srednjoškolsko obrazovanje prema tematskim domenama</i>	15
2.4.1. <i>Domena Ljudska prava</i>	15
2.4.2. <i>Domena Demokracija</i>	16
2.4.3. <i>Domena Društvena zajednica</i>	17
2.5. <i>Vrednovanje učeničkih postignuća u području Građanskog odgoja i obrazovanja</i>	18
2.5.1. <i>Unutarnje vrednovanje</i>	18
2.5.2. <i>Vanjsko vrednovanje</i>	21
2.5.3. <i>Rezultati eksperimentalne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj</i>	22
2.6. <i>Analiza rezultata pojedinih provedenih istraživanja na temu građanskog odgoja i obrazovanja</i>	25
2.7. <i>Uloga nastavnika/ica u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja</i>	30
3. Metodologija istraživanja	34
3.1. <i>Problem istraživanja</i>	34

3.2. Cilj istraživanja.....	35
3.3. Zadaci istraživanja	35
3.4. Metoda istraživanja	36
3.5. Postupak i tijek istraživanja.....	36
3.4. Sudionici istraživanja.....	37
3.5. Postupci obrade i analize podataka	38
4. Rezultati istraživanja i njihova interpretacija	39
4.1. Poimanje građanskog odgoja i obrazovanja	39
4.2. Organizacijsko-programski aspekt provedbe građanskog odgoja i obrazovanja.....	48
4.3. Važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja.....	51
4.4. Ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja	55
5. Zaključak.....	61
6. Popis literature.....	64
7. Popis tablica.....	70
8. Prilozi	70
8.1. Protokol istraživanja.....	70
9. Sažetak	73

1. Uvod

Život u modernom, visokorazvijenom društvu podrazumijeva razvoj pojedinca kao odgovornog i savjesnog člana društva koji brine i aktivno djeluje za dobrobit zajednice. Građanska kompetencija koja podrazumijeva građanski i politički aktivizam, odgovornost, informiranost i demokratičnost se prema Europskom vijeću smatra jednom od temeljnih cjeloživotnih kompetencija. Naglašavajući njenu važnost, mnoge europske zemlje unazad dvadeset do trideset godina aktivno doprinose u jačanju, razvoju i usvajanju građanskih i političkih znanja, vještina i vrijednosti. Republika Hrvatska, kao jedna od zemalja članica Europske unije, u posljednjih nekoliko godina unutar obrazovnih politika sve više stavlja naglasak na važnost implementiranja demokratskih znanja i vrijednosti unutar formalno odgojno-obrazovnog sustava na svim razinama. Stoga se pred hrvatsko školstvo stavlja izazov za razvijanjem oblika učenja koji će doprinijeti razvoju modernog društva koji njeguje empatiju, zajedništvo, solidarnost, toleranciju, poštuje različitosti te brine za društvo i okoliš. Kako bi se Hrvatska približila europskim ciljevima u pogledu njegovanja jedne od cjeloživotnih kompetencija a tiče se razvoja društvene i političke kompetencije, 2012./2013. godine u obliku eksperimentalne provedbe u hrvatski odgojno obrazovni sustav uvodi se međupredmetna tema građanskog odgoja i obrazovanja. Realizacijom ove međupredmetne teme nastojalo se prvenstveno informirati i osvijestiti učenike o važnim društvenim i političkim pitanjima te ih potaknuti na usvajanje onih vještina koje su nužne za suživot u demokratskom društvu.

Ono što je posebice zanimljivo istaknuti kada govorimo o provedbi građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskom školstvu je pitanje učinkovitosti same provedbe nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Svjedoci smo kako se ova međupredmetna tema provodi unazad posljednjih deset godina, no pitanje je koliko je ona prepoznata kao važna i potrebna u očima nositelja odgojno-obrazovnog procesa, kolika je razina kvalitete provedbe i naposljetku, možemo li identificirati pozitivne ishode učenja kod učenika? Drugim riječima, postavlja se pitanje koliki je napredak ostvaren od trenutka uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja kao međupredmetne teme u hrvatsko školstvo. Motiviranost za pisanje o ovoj problematici javlja se prilikom sudjelovanja na jednoj panel raspravi u sklopu nacionalne konferencije za aktivaciju mladih u Hrvatskoj pod nazivom Mladi – generacija koja dolazi na kojoj se, između ostalog, pokazao niz

nedostataka u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja u školama, gdje se tako istaknula nekonzistentnost i nedorečenost same implementacije. S obzirom na su nastavnici nositelji odgojno-obrazovnog procesa, nastojalo se kroz njihova osobna mišljenja i iskustva u radu saznati i ispitati važnost i ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja u srednjim školama gimnazijskog programa te ispitati na koji način realiziraju nastavu iz područja građanskog odgoja i obrazovanja. U sklopu ovog rada provedeno je kvalitativno istraživanje u kojem su sudjelovali nastavnici/ice gimnazijskih programa a istraživačka metoda kojom su prikupljeni podaci odnosila se na metodu fokus grupe. Uz to, kako bi utvrdili postoje li potencijalne razlike u mišljenjima, nastavnici su grupirani unutar 4 skupine s obzirom na kurikulumska područja predmeta koje poučavaju.

Na samom početku rada definiran je pojam građanskog odgoja i obrazovanja, građanske i političke kompetencije te onoga što taj pojam sve obuhvaća i objedinjuje. Zatim je prikazan konceptualni razvoj građanskog odgoja i obrazovanja kroz povijest, kako u Europi, tako i u Hrvatskoj. Potom je uslijedila analiza Nacionalnog okvirnog kurikuluma te Kurikuluma međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole kao ključnih dokumenata implementacije građanskog odgoja i obrazovanja. S obzirom da je u fokusu ovog rada pitanje ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja, prezentirani su očekivani ishodi učenja kod učenika, kao i načini na koje je moguće vrednovati i pratiti učenička postignuća s obzirom da je riječ o temi koja je provodi kroz međupredmetni pristup. Uz to, prikazani su i analizirani rezultati pojedinih istraživanja koji su se bavili temom ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja kao i uloga nastavnika u odgojno-obrazovnom procesu vezanom za provedbu građanskog odgoja i obrazovanja.

U drugom dijelu rada, prikazan je nacrt istraživanja u kojem je definiran problem i cilj istraživanja te istraživački zadaci. Uz to, prikazan je opis korištene metode, uzorka sudionika koji je sudjelovao u istraživanju te opis postupka prikupljanja i obrade podataka. Potom su prikazani dobiveni rezultati istraživanja koji objedinjuju mišljenja nastavnika/ica o važnosti, ostvarenosti i načinima realizacije nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Na samom kraju rada iznesen je kratak pregled napisanog te zaključne misli vezane uz ovu tematiku.

2. Analiza građanskog odgoja i obrazovanja kroz pedagošku teoriju i praksu

2.1. Definiranje građanskog odgoja i obrazovanja

Pojam građanstva izuzetno je kompleksan pojam i teško može biti razumljiv bez identificiranja njegovih ključnih sastavnica. Za pojam građanstva u inozemnoj literaturi često se koristi eng. pojam *citizenship* koji podrazumijeva nekoliko sastavnih čimbenika: osjećaj društvene i političke pripadnosti pojedinca, izgradnju i razvoj osobnog identiteta, razvoj seta vrijednosti usmjerenog ka društvenom i političkom dobru, participaciju u društvenoj i političkoj sferi, poznavanje i razumijevanje zakona, rada institucija, političkih procesa i državnog uređenja. U modernom društvu, pojam građanstva sve se više poistovjećuje s konceptom demokratskog društva upravo zbog sve izraženije potrebe za jačanjem društvene odgovornosti, angažiranosti te socijalne pravde, odnosno jednakosti (Goebers i sur., 2013). Upravo navedeno je ono što građanski odgoj i obrazovanje u svojoj srži i objedinjuje, a to je potreba za usvajanjem građanskih znanja, demokratskih načela i vrijednosti s ciljem razvoja aktivnih i odgovornih članova društva. Kako bi to bilo moguće ostvariti spomenute ciljeve učenja, neophodna je svojevrsna priprema novih generacija koji će se prilagoditi zahtjevima novog doba, kako od strane obitelji tako i kroz odgojno-obrazovne institucije.

Koncept građanskog odgoja i obrazovanja u inozemnoj se literaturi izjednačava s konceptima *Civic Education* ili *Education for Democratic Citizenship and Human Rights* koji po svojoj klasifikaciji podrazumijeva „obrazovanje za ljudska prava, političko obrazovanje, obrazovanje za mir i demokraciju“ (Batarello i sur., 2010:15). Drugim riječima, svrha građanskog odgoja i obrazovanje je potaknuti građane na građanski i politički aktivizam unutar odgovornog, demokratskog društva koje brine za ljudska prava i dobrobit zajednice. S obzirom da je svrha građanskog odgoja aktivni doprinos pojedinca za boljitak društva i zajednice, važno da pojedinci već od najranije dobi usvajaju vrijednosti o društvenoj odgovornosti, toleranciji, poštivanju ljudskih prava i zakona, konstruiraju stavove i mišljenja u kojem brinu za druge i društvo u kojem živimo, a implementacijom građanskog odgoja i obrazovanja u formalne odgojno-obrazovne sustave se to i postiže (Goebers i sur., 2013).

Kada je riječ o poimanju građanskog odgoja i obrazovanja, Klemenčić (2006) smatra kako postoje dva ugla shvaćanja ove problematike – minimalističko i maksimalističko. Naime, minimalističko shvaćanje odnosi se na osnovna znanja o zakonima, vlasti i političkom uređenju dok maksimalističko shvaćanje obuhvaća razvoj kritičkog promišljanja, problematiziranje o problemima, uvjerenjima i mišljenjima, proširene definicije uloge građana i slično. Drugim riječima, primarna svrha građanskog odgoja i obrazovanja nije samo političko obrazovanje učenika, već ih se nastoji potaknuti na zajedničko rješavanje društvenih problema, na građanski aktivizam, na usvajanje poželjnih obrazaca ponašanja te na promišljanje o važnim društvenim pitanjima (Nikičić i Komesarović, 2021).

Koncept građanskog odgoja i obrazovanja može se definirati kao pojam širokog opsega s obzirom da obuhvaća političku, pravnu, kulturnu, društvenu, ekonomsku i ekološku dimenziju (Burst Nemet, 2014). S ciljem samog definiranja i razumijevanja pojma građanskog odgoja i obrazovanja, prvenstveno je potrebno osvrnuti se na njegove ključne sastavnice i odrednice. U odgojno-obrazovnom procesu provedba građanskog odgoja i obrazovanja podrazumijeva provedbu na 3 razine: na razini nastavnog plana i programa u sklopu zasebnog nastavnog predmeta, zatim na razini kurikuluma te na razini međupredmetnog povezivanja ili integracije u pogledu povezivanja teme u različitim nastavnim predmetima (Klemenčić, 2006). Ono podrazumijeva razvoj i učenje kroz kognitivnu, konativnu i emocionalnu dimenziju. Po pitanju uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u formalne odgojno-obrazovne sustave, Šalaj (2002) razlikuje 4 pristupa. U prvom pristupu učenici neizravno usvajaju znanja, vrijednosti i vještina kroz skriveni kurikulum i školsku kulturu; u drugom pristupu građanski odgoj i obrazovanje je dio formalnog školskog kurikuluma ali ne u formi jednog zasebnog predmeta već se realizira kroz međupredmetni pristup. Nadalje, treći model podrazumijeva implementaciju građanskog odgoja i obrazovanja kroz zaseban školski predmet dok posljednji, četvrti pristup označava realizaciju građanskog odgoja i obrazovanja kroz formalni školski kurikulum u obliku jednog ili više predmeta.

Provedba građanskog odgoja i obrazovanja tijekom predškolskog, osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja trebala bi potaknuti razvoj građanske kompetencije kod djece i mladih. Kako je navedeno u *Povelji Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava* (2010), ključni ciljevi građanskog odgoja i obrazovanja su stjecanje obrazovanja za demokratsko građanstvo i ljudska prava kroz formalne,

neformalne i informalne oblike učenja te kroz praksu, aktivnosti, socijalnu koheziju i interkulturalnu interakciju. Pritom je važno učenike ne samo informirati, već ih osposobiti i pripremiti za aktivno djelovanje u tolerantnoj i odgovornoj zajednici uz pomoć ne samo odgojno-obrazovnih ustanova već vladinih i nevladinih organizacija. S ciljem usvajanja građanskih kompetencija mladih nužno je poticati rast i razvoj u 3 međusobno korelativne dimenzije a to su stjecanje građanskog znanja i razumijevanje istog, zatim razvoj građanskih vještina te usvajanje i modificiranje građanskih vrijednosti i stavova (Kovačić i Horvat, 2016). S druge strane, razvoj građanskih kompetencija podrazumijeva stjecanje političke kompetencije, odnosno znanja, vještine i stavove iz političke domene. Kako navode Kovačić i Vrbat (2014) razvoj političke demokratske kulture važan je u pogledu poticanja mladih na političku i građansku participaciju te na rekonstruiranje rada demokratskih institucija. Svako demokratsko društvo zahtijeva od svojih članova političku pismenost i politički angažman. S obzirom na spomenuto, kada govorimo o političkoj kompetenciji, ona obuhvaća intelektualne i participacijske sposobnosti u kontekstu sudjelovanja u demokratskim procesima.

Uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatsko školstvo trebao bi predstavljati svojevrsnu podlogu za razvoj participativnog, informativnog i odgovornog građanina (Kovačević, 2013) koji aktivno doprinosi razvoju demokratskog građanskog društva. Prednosti implementacije građanskog odgoja i obrazovanja su višestruke kako za individualni razvoj pojedinca, tako i za razvoj cjelokupnog društva. Građanski odgoj i obrazovanje u školama obuhvaća služi razvoju temeljnih znanja i vještina koji su nužni u razumijevanju ljudskih i političkih prava i sloboda, načela demokratske vlasti i institucija vlasti te razvoja participativnih vještina s ciljem jačanja stabilnog i odgovornog građanskog društva (Kovačević, 2013). Preciznije rečeno, „u građanski odgoj i obrazovanje ubrajaju se znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koji razvijaju demokratsku svijest učenikā i potiču ih na aktivno i učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, lokalnoj zajednici i društvu, pridonose razvoju vlastitoga identiteta, boljemu upoznavanju i poštovanju drugih te senzibiliziraju i osvješćuju učenike za rješavanje globalnih problema na načelima demokracije, posebice pravednosti i mirotvorstva“ (Sablić, 2013:86). Isto tako, prema Eurydice (2017) implementacija građanskog odgoja i obrazovanja doprinosi jačanju kritičkog razmišljanja, individualne i društvene odgovornosti te ostvarivanju kvalitetnih, produktivnih interakcija s drugima. Osim spomenutog, građanski odgoj i obrazovanje pozitivno doprinosi u jačanju suradnje

između obitelji, škole i lokalne zajednice što je nužno u pogledu ishođenja pozitivnih promjena i inovativnosti u okruženju u kojem boravimo (Sablić, 2013). Uz to, Kahne i Middaugh (2008) navode kako je jedan od ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja izgradnja socijalnog identiteta u pogledu preuzimanja odgovornosti za društvene probleme. Stoga smatraju kako je nužno da se osjećaj za društvenu odgovornost njeguje još od najranije dobi kod djece i mladih. Uz to, Kovačić i Horvat (2016) navode kako razvoj građanske kompetencije ujedno je povezan i sa razvojem demokratske kulture kod mladih. Demokratska kultura u ovom kontekstu podrazumijeva mogućnost promišljanja o problemu iz više uglova, uviđanje postojanja alternativnih mogućnosti, sposobnost rješavanja konflikata, iskorak izvan okvira vlastitog mišljenja, preispitivanje te sposobnost preispitivanja i kritičkog promišljanja. Rezultati pojedinih istraživanja upravo upućuju da viša razina političke pismenosti pozitivno korelira s nizom čimbenika koji određuju razvoj demokratske kulture.

Potreba za implementacijom građanskog odgoja i obrazovanja biva sve izraženija u postmodernom društvu koje nije više monokulturalno već multikulturalno. Razvoj i jačanje demokracije i demokratskih načela među pripadnicima društva biva sve izraženija potreba ali i zahtjev koje društvo nameće njegovim sudionicima. Važno je da pojedinci, kroz nove obrazovne politike „grade mostove između kulturalnih razlika na prijelazu u još raznovrsnije društvo“ (Kovačić i Horvat, 2016). Kako navodi Čačić-Kumpes (2004) multikulturalne politike na čijim se načelima građanski odgoj i obrazovanje i temelji, traže utočište u školskim sustavima. Međutim, Čačić-Kumpes (2004) iznosi jednu vrlo zanimljivu problematiku koja je vezana uz usvajanja vrijednosti i stavova koje učimo u školi i onih koje smo stekli u obitelji i užoj društvenoj zajednici. Naime, autorica naglašava svojevrsni problem kada iz školskog i pedagoškog ugla sagledamo problem multikulturalnosti – škola je jedan od čimbenika sekundarne socijalizacije koja nema snagu, odnosno jačinu one primarne. Zbog toga se škola mora sustavno i planski podvrgavati dobro razrađenim metodičko-didaktičkim sredstvima. Obrazovanje je interkulturalno tek onda kada je pravedno prema različitosti, kada podrazumijeva jednakost svih učenika i kada osposobljava nove naraštaje na život u demokratskom društvu (Čačić-Kumpes, 2004).

2.2. Konceptualni razvoj Građanskog odgoja i obrazovanja kroz prizmu obrazovnih politika u Europi

Obrazovne politike u drugoj polovici 20.-tog stoljeća sve se više usmjeravaju prema pitanjima važnosti i potrebe uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u formalne odgojno-obrazovne sustave. Može se reći kako se građanski odgoj i obrazovanje vrlo brzo našao u središtu interesa vladajućih elita u mnogim europskim zemljama koje teže razvoju društveno i politički kompetentnog društva. Kako navodi Katunarić (2009) potreba za uvođenjem građanskog odgoja i obrazovanja u školske sustave javlja se kao posljedica suživota u multietničkim društvima koje odiše kulturalnom, rasnom, etničkom i religijskom raznolikošću ali i pod utjecajem političke neangažiranosti stanovništva čime demokratska održivost biva dovedena u pitanje kao što je bio slučaj u Francuskoj. Arbues (2014) također navodi kako je uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja u Europi proizvod modernih društava s obzirom da se suočavaju sa izazovima globalizacije, napretka tehnologije, povećanja individualnosti te gubitka tradicionalnih obiteljskih veza, smanjenju građanske angažiranosti i slično.

80.-ih i 90.-ih godina 20. stoljeća provedba građanskog odgoja i obrazovanja unutar odgojno-obrazovnih sustava izaziva sve veće zanimanje kako obrazovnih i prosvjetnih djelatnika, tako i širih društvenih masa. S obzirom na povijesno-društvene okolnosti tog doba, potreba za razvojem informiranih, aktivnih, tolerantnih članova društva nikad nije bila izraženija, a kako navode Beroš i Pogančić (2019) upravo to se može smatrati jednim od najvažnijih europskih političkih ciljeva u to doba. Slično tvrdi i Orloff (2005) koji navodi kako se nužnost uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja ogleda u nastojanju za opstankom i djelotvornosti demokratskog društva koje uvelike ovisi o građanskim kompetencijama njegovih članova.

Što se tiče konceptualnog razvoja građanskog odgoja i obrazovanja na europskom tlu, 90. godine 20. stoljeća također su iznimno značajne u pogledu jačanja političkog i građanskog razvoja društva, posebice nakon što je održan prvi samit Vijeća Europe u Beču 1993. godine (Pažur, 2017). Isto to navode i Beroš i Pogančić (2019) koji smatraju kako se spomenuti događaj može smatrati polaznom točkom u pogledu pokretanja postupka za implementacijom građanskog odgoja i obrazovanja u školske sustave. Ta je inicijativa potaknuta lošim stanjem unutar školskih sustava s obzirom na pojedine rezultate istraživanja koji upućuju na to kako učenici u školama ne usvajaju potrebna

znanja, vještine i vrijednosti za aktivno i participativno djelovanje u društvu. Iako su se i godinama ranije predstavljale preporuke za obrazovne politike koji bi bile usmjerene na obrazovanje učenika za ljudska prava, tek 1997. godine na Vijeću Europu pokrenut je projekt pod nazivom *Odgoj i obrazovanje za ljudska prava* te se ujedno donose i predstavljaju i *Preporuke o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo* (Pažur, 2017). Cilj je predstavljene preporuke implementirati unutar odgojno-obrazovnih sustava u pogledu razvoja demokratskih vrijednosti i brige za ljudska prava. Također, uz donošenje preporuka, definirana su 4 ključna strateška cilja – „jačanje demokracije i ljudskih prava, promicanje društvene kohezije, unaprjeđenje sigurnosti građana te promicanje demokratskih vrednota i kulturne različitosti” (Spajić-Vrkaš, 2007:383). Da pitanje razvoja građanskih kompetencija okupira sve veću pažnju političara u europskim zemljama potvrđuje i stupanje na snagu dokumenta pod nazivom *Deklaracije i programa obrazovanja za demokratsko građanstvo temeljeno na pravima i odgovornostima građana* 1999. godine u Budimpešti na Vijeću Europe (Roso, 2020). Tako je primjerice Francuska 1999. godine u školske sustave implementirala građansko, pravno i društveno obrazovanje. Kroz spomenuti se premet učenike nastojalo naučiti suradnji, poštivanju normi i vrijednosti grupe i zajednice te ih potaknuti na angažman u školskoj zajednici (Arbues, 2014). Nadalje, slično kao i kod prethodnih deklaracija i preporuka, očito je kako europske zemlje sve snažnije streme ka razvoju demokratskih i pluralističko-kulturnih vrijednosti te aktivnog građanstva ne samo na lokalnoj već i na globalnoj razini. Tu inicijativu europske zemlje preuzimaju relativno brzo što je vidljivo na primjeru Velike Britanije koja uvodi građanski odgoj i obrazovanje kao odgojno-obrazovni predmet u već 2002. godine, a slijede ju i ostale europske zemlje poput, Italije, Njemačke itd. (Roso, 2020). Iako se već niz godina radi na unaprjeđenju pedagoške prakse u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja, Pažur (2022) navodi kako mnoge europske zemlje i dalje nemaju u potpunosti razrađene sustave vrednovanja i ocjenjivanja ishoda učenja, sustave stručnog osposobljavanja nastavnika za izvođenje nastave iz područja građanskog odgoja i obrazovanja te konzistentne kurikulume.

2.2.1. Analiza institucionalizacije građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj

Hrvatska obrazovna politika također se po uzoru na ostale europske zemlje usmjerila ka europskom cilju koji teži razvoju građanskih i političkih kompetencija mladih te razvoju demokratskog društva. Stoga, sve izraženija biva potreba za rekonstrukcijom i modifikacijom postojećih nastavnih kurikuluma koje treba nadopuniti sadržajima iz područja građanskog odgoja i obrazovanja. Cilj je obrazovati, pripremiti i osvijestiti učenike o važnosti preuzimanja građanske kompetencije za vlastiti ali i društveni rast i razvoj u duhu održivosti demokracije te zaštite ljudskih prava. S ciljem analiziranja i razumijevanja konceptualnog i implementacijskog razvita građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskim školama, prethodno je potrebno objasniti neke od ključnih odrednica hrvatskih odgojno-obrazovnih sustava. Prvenstveno, hrvatski formalni odgojno-obrazovni sustav je centraliziran što upućuje na to da sve odluke „dolaze s vrha“, odnosno svi dokumenti donose se od strane ministarstva i jednako se implementiraju u svim školama bez obzira na lokalna obilježja škola. Tako su primjerice sadržaji, ciljevi i ishodi učenja građanskog odgoja i obrazovanja određeni na nacionalnoj razini i jednaki su za sve škole (Pažur, 2022).

Iako se europske zemlje aktivno bave pitanjem uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja već od 90. godina 20. stoljeća, može se reći kako Hrvatska u značajnoj mjeri zaostaje za ostalim europskim zemljama. To navodi i Šarić (2019) koja implementaciju građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovne sustave karakterizira izuzetno sporom i neučinkovitom. Iako se prva inicijativa za uvođenjem sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja kroz školske i izvanškolske aktivnosti javlja već 1999. godine kada je predstavljen *Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava i demokratsko građanstvo* (Pažur, 2022), kako navodi Šarić (2019) nositelji ovakvog oblika obrazovanja nisu odgojno-obrazovne ustanove već civilne organizacije. Jedan od takvih primjera je civilna organizacija GONG čija je primarna svrha utemeljenja bila organizirano nadgledanje glasovanja od strane građana. Vrlo brzo GONG postaje glavna civilna organizacija u Hrvatskoj u borbi građana protiv korupcije i kriminala vladajućih elita. Za cilj imaju širiti demokratičnost, društvenu ravnopravnost i socijalnu pravdu (URL 1). Poput spomenute organizacije, sve veći je broj različitih nevladinih organizacija koje se formiraju s ciljem osiguravanja javnog i zajedničkog dobra građana te rješavanja

društvenih konflikata na neprofitabilan način (Mojsilović, 2013). U odgojno-obrazovnom kontekstu, pokušaj integracije građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatske škole nastaje u okviru *Projekt građanin* čiji je primarni cilj potaknuti učenike na građansku participaciju unutar okvira lokalnih zajednica. Kako navodi Šarić (2019) projekt ostvaruje izrazito malen učinak unutar odgojno-obrazovnih su u pogledu podizanja razine građanskog aktivizma.

Može se reći kako je sljedeći pokušaj u podizanju kvalitete učinkovitosti nastave građanskog odgoja i obrazovanja ostvaruje 2010. godine zahvaljujući *Povelji Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava* (Kovačić, Horvat, 2016). Kao što je i navedeno u Kurikulumu za građanski odgoj i obrazovanje (2012), razvoj građanske kompetencije unutar odgojno-obrazovnih sustava prepoznao se kao važna dimenzija cjeloživotnog učenja koja nastoji kroz „načelo integriranog, interdisciplinarnog i proceduralnog planiranja sadržaja učenja orijentiranog na ishod, s ciljem osposobljavanja učenika za kompetentno djelovanje u različitim područjima života“ (Kurikulum za građanski odgoj i obrazovanje, 2012:4). Dakle, shodno navedenom, cilj je razvoj građanskih kompetencija kroz sva četiri odgojno-obrazovna ciklusa s ciljem razvoja građanskog aktivizma u duhu cjeloživotnog učenja. S obzirom da je građanska kompetencija prema Europskom referentnom okviru deklarirana kao jedna od osam temeljnih kompetencija cjeloživotnog učenja (Sablić, 2014), neminovno je da Republika Hrvatska teži ka snažnom institucionaliziranom razvoju građanskog odgoja i obrazovanja u po uzoru na ostale zemlje članice Europske Unije. S tim ciljem osnovan je *Nacionalni odbor za odgoj i obrazovanje za ljudska prava i demokratsko građanstvo* čiji je primaran cilj nadzor provedbe građanskog odgoja i obrazovanja. Također, iste godine kreiran je *Nacionalni okvirni kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje te opće i obvezno i srednjoškolsko obrazovanje te Kurikulum građanskoga odgoja i obrazovanja u dvanaest osnovnih i srednjih škola u 2012./2013. i 2013./2014. školskoj godini* koji su ujedno temeljni dokumenti za praćenje ostvarenih ishoda učenja učenika u pogledu razvoja građanskih i političkih kompetencija (Šarić, 2017). Kurikulumom građanskog odgoja i obrazovanja iz 2012. godine provedba građanskog odgoja i obrazovanja zamišljena je kroz jedan zaseban predmet i kroz međupredmetni pristup. Ipak, inicijativa za uvođenjem građanskog odgoja i obrazovanja kao jednog zasebnog nastavnog predmeta u praksi nikad nije zaživjela (Pažur, 2022).

Na početku školske godine 2012./2013. pokrenut je proces eksperimentalne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja koji se obuhvaćao 12 osnovnih i srednjih škola u trajanju od dvije školske godine. Iako je građanski odgoj i obrazovanje prvotno zamišljen kao jedan zaseban, cjeloviti predmet, nakon eksperimentalne provedbe usvaja se odluka o provedbi građanskog odgoja i obrazovanja kroz kroskurikularni, odnosno međupredmetni pristup. Isto tako, od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa te Agencije za odgoj i obrazovanje odlučeno je kako ne će doći do sadržajnog proširivanja programa kao ni kako nije potrebna dodatna priprema nastavnika/ica za izvođenje nastave građanskog odgoja i obrazovanja (Šarić, 2017). Shodno navedenom Pažur (2016) smatra kako je položaj građanskog odgoja i obrazovanja stavljen je dno liste prioriteta obrazovnih politika s obzirom da kroz međupredmetnost puni potencijal koji bi se mogao ostvariti kvalitetnom provedbom ipak ostaje neostvaren, čime se direktno umanjuje njegova važnost za cjeloviti razvoj kako pojedinca, tako i društva.

U analizi trenutnog stanja po pitanju građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, Šalaj (2018) okarakterizirao je položaj građanskog odgoja i obrazovanja kao marginaliziran naglašavajući tako kako hrvatska vlast zanemaruje važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja. Da je stvarna situacija u hrvatskom školstvu razočaravajuća kada je riječ o analizi provedbe građanskog odgoja i obrazovanja svjedoče i rezultati istraživanja koji ukazuju na to kako se u pedagoškoj praksi sadržaji iz područja građanskog odgoja i obrazovanja obrađuju u neznatnoj mjeri. Uz to, brojni rezultati provedenih istraživanja također upućuju na to kako su razine građanske i političke pismenosti učenika izrazito niske što upućuje na to kako postoji niz nedostataka i propusta u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja. Uzroci neučinkovite i manjkave realizacije građanskog odgoja su višestruki, a Šalaj (2018) primarni problem vidi u nezainteresiranosti vladajućih za sustavnom i kvalitetnom provedbom građanskog odgoja i obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. „Zaključno, zanemarivanje i marginaliziranje GOO u Hrvatskoj u velikoj je mjeri odluka hrvatske političke klase koje odražava postojanje vizije društva, politike i demokracije u kojoj se sudjelovanje građana u političkom životu ne smatra važnim i vrijednim, pa stoga niti priprema mladih za takvo sudjelovanje nije potrebna“ (Šalaj, 2018:7). S obzirom na navedeno, evidentno je kako hrvatska obrazovna politika još uvijek nije spoznala važnost razvoja demokratskih, odgovornih i aktivnih članova društva, važnost razvoja kritičkog razmišljanja i usvajanja vrijednosti poput tolerancije i empatije. Vidljivo je kako postoji puno prostora za napredak u ovom pogledu, pogotovo

ako se osvrnemo na pozitivne primjere iz pedagoške prakse koje pronalazimo u odgojno-obrazovnim sustavima nekih europskih zemalja poput Slovenije gdje se građanski odgoj i obrazovanje provodi kao jedan zaseban predmet od 1999. godine, koja ima razrađene sustave vrednovanja učeničkih postignuća i koja teži razvoju građanskih kompetencija kod učenika (Roso, 2020).

2.3. Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja

2.3.1. Nacionalni okvirni kurikulum

Temelj za razvoj i provedbu građanskog odgoja i obrazovanja unutar odgojno-obrazovnog sustava propisan je nizom zakonskih i političkih normi koje propisuju nepovredivost ljudskih prava i sloboda, jednakost, socijalnu pravdu i slično. Osim zakonskog okvira kao nužnog preduvjeta realizacije, neizostavno je spomenuti i dokumente kao što su Nacionalni okvirni kurikulum te Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja čiji je cilj unaprjeđenje i osiguravanje kvalitete pedagoške prakse. S obzirom da su spomenuta dva dokumenta ujedno podloga za realizaciju nastave građanskog odgoja i obrazovanja, ovi se dokumenti smatraju ključnim u ostvarivanju pozitivnih ishoda učenja kod učenika kao i u razvoju građanski kompetentnih novih generacija. S ciljem analiziranja i razumijevanja načina provedbe ove međupredmetne teme u hrvatskom školstvu, potrebno je prezentirati i analizirati sastavne elemente ovih dvaju dokumenata (Spajić-Vrkaš i sur., 2013).

Nacionalni okvirni kurikulum je razvojni dokument koji obuhvaća ključne komponente predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja kao što su vrijednosti, ciljevi, odgojno-obrazovna postignuća, načini vrednovanja, ciljevi odgojno-obrazovnih područja i slično. Kao i što sam naziv upućuje, Nacionalni okvirni kurikulum donesen je na nacionalnoj razini te objedinjuje široki spektar odgojno-obrazovnih djelatnosti (Cerinski, 2020). Osim toga, Nacionalni okvirni kurikulum dokument je koji predstavlja očekivana učenička postignuća u svakom od odgojno-obrazovnih ciklusa kao i ciljeve međupredmetnih tema kao što je jedna od njih i tema građanskog odgoja i obrazovanja (NOK, 2011). Konstruiran je u skladu s preporukama Europskog parlamenta te prema preporukama o kompetencijama za cjeloživotno učenje (Spajić-Vrkaš i sur.,

2013). Njegova primarna funkcija orijentirana je na stjecanje temeljnih općih i specifičnih kompetencija kod učenika unutar formalnog odgojno-obrazovnog sustava koji su nužni za rast i razvoj u modernom društvu, odnosno društvu koje zahtijeva kritičnost, otvorenost, inovativnost, efikasnost u rješavanju problema, poduzetnost, dobre socijalne vještine itd. (NOK, 2011). Shodno navedenom, građanska je kompetencija prepoznata kao se jedna od temeljnih kompetencija za razvoj učeničkih identiteta te osobnog rasta i razvoja kroz četiri odgojno-obrazovna ciklusa. Uz to, Nacionalni okvirni kurikulum predstavlja ujedno i svojevrsnu podlogu za planiranje, realizaciju te organizaciju rada škola ističući temeljne sastavnice kurikulumu kao niti vodilje u razvoju odgojno-obrazovnih institucija. Fleksibilnost ovog dokumenta ogleda se i u njegovoj otvorenosti prema inovativnostima i promjenama sukladno društvenim zahtjevima i potrebama (NOK, 2011).

Republika Hrvatska u sklopu obrazovne politike koja je sadržana unutar Nacionalnog okvirnog kurikulumu definira socijalnu i građansku kompetenciju kao jednu od 8 temeljnih kompetencija. „Socijalna i građanska kompetencija – obuhvaća osposobljenost za odgovorno ponašanje, pozitivan i tolerantan odnos prema drugima, međuljudsku i međukulturnu suradnju, uzajamno pomaganje i prihvaćanje različitosti; samopouzdanje, poštovanje drugih i samopoštovanje; osposobljenost za učinkovito sudjelovanje u razvoju demokratskih odnosa u školi, zajednici i društvu, te djelovanje na načelima pravednosti i mirotvorstva“ (NOK, 2011: 17). Prema definiciji NOK-a, cilj razvoja građanske kompetencije kod mladih je priprema za aktivno obavljanje građanske uloge u društvenoj zajednici. Preciznije rečeno, teži se razvoju građanskih znanja, vještina i sposobnosti te demokratskih vrijednosti s ciljem unaprjeđenja školske, lokalne, regionalne i globalne zajednice (NOK, 2011).

Definirani ishodi učenja kod učenika važni su jer nam daju podatak o tome što bi sve učenik u određenom periodu trebao usvojiti. Neki od ciljeva, odnosno očekivanih ishoda učenja građanskog odgoja i obrazovanja sukladno onim opisanim u *Nacionalnom okvirnom kurikulumu* su:

- Usvajanje znanja o važnosti razvoja demokratskih vrijednosti unutar vlastitog društva na lokalnoj i globalnoj razini te razvoj demokratske svijesti kod učenika
- Razvoj pozitivnih osjećaja i priklonjenosti prema građanskom aktivizmu unutar vlastite društvene zajednice i školskog okruženja

- Usvajanje niza vrijednosti poput tolerancije, jednakosti i poštivanja nacionalnih, religijskih i etničkih različitosti te uvažavanje zakona
- Razvoj kritičnosti kod učenika u kontekstu poticanja kritičkog promišljanja i preispitivanja
- Mogućnost korištenja različitih izvora informacija prilikom donošenja odluka (NOK, 2011).

2.3.2. *Kurikulum međupredmetne teme građanski odgoj i obrazovanje (za osnovne i srednje škole)*

S obzirom da je *Kurikulum međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja* ključni dokument koji u značajnoj mjeri određuje načine provedbe i vrednovanja građanskog odgoja i obrazovanja u školama, u nastavu rada prikazati će se i analizirati njegovi sastavni elementi. *Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja kao međupredmetne teme za osnovnu i srednju školu* strukturiran je na način da sadržajno obuhvaća definiranje samog građanskog odgoja i obrazovanja, zatim odgojno-obrazovnih ciljeva i poučavanja, kurikulumskih domena koje su tematski strukturirane, odgojno-obrazovna očekivanja prema obrazovnim ciklusima, načine učenja i poučavanja te vrednovanja učeničkih ishoda učenja s obzirom na međupredmetni pristup provedbe.

Građanski odgoj i obrazovanje u Kurikulumu iz 2019. godine definiran je pomoću njegovih temeljnih ciljeva. Dakle, primarni cilj građanskog odgoja i obrazovanja je pripremiti i potaknuti učenike na aktivizam i građanski angažman u vlastitoj okolini ali i na nacionalnoj i globalnoj razini. U svrhu ostvarivanja tog cilja, nastoji se potaknuti učenike na usvajanje ljudskopravnih znanja te znanja o političkim sustavima, zatim na usvajanje demokratičnih vrijednosti i načela za sudjelovanje u pluralističkim društvima (*Kurikulum međupredmetne teme građanski odgoj i obrazovanje*, 2019). Štoviše, prema *Kurikulumu međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja* nije dovoljno samo usvajanje spomenutih znanja, već i njihova primjena kako unutar i izvan školske zajednice prema načelima iskustvenog i suradničkog učenja.

Ono na što je svakako neizostavno spomenuti prilikom analiziranja kurikuluma su opisani ciljevi i ishodi učenja s obzirom da je riječ o ključnim elementima odgojno-obrazovnog procesa. Ciljevi učenja objedinjuju sve ono što bi učenici trebali usvojiti kroz određeni

vremenski period. Neki od ciljeva navedenih u *Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja* su: razvoj građanske kompetencije; usvajanje znanja o političkim sustavima, ljudskim pravima, obilježjima demokratske zajednice i sl.; promicanje demokratskih i ljudskih vrijednosti poput tolerancije, jednakosti, poštivanja različitosti, solidarnost, slobode, empatije, mirotvorstvo, poštivanje i zaštita okoliša itd. Kurikulum je tematski strukturiran u 3 cjeline koje obuhvaćaju domene građanskog odgoja i obrazovanja a to su: ljudska prava, demokracija, društvena zajednica dok su za svaku spomenutu domenu definirana i očekivana postignuća prema obrazovnim ciklusima (*Kurikulum međupredmetne teme građanski odgoj i obrazovanje*, 2019). S obzirom da je u fokusu ovog rada pitanje ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja u pogledu ostvarenih ishoda učenja, u nastavku rada biti će prikazani očekivani ishodi učenja koji su navedeni u Kurikulumu.

2.4. Odgojno-obrazovna postignuća GOO za srednjoškolsko obrazovanje prema tematskim domenama

2.4.1. Domena Ljudska prava

Prikaz ishoda učenja prema domenama daje uvid nastavnicima i učenicima o znanjima, vještinama i sposobnostima koje bi učenici trebali usvojiti nakon obrade pojedinih sadržaja. Primjena sadržaja iz područja nekoliko spomenutih domena doprinosi u razvoju građanske informiranosti i pismenosti, građanskog i političkog aktivizma, podizanju individualne i kolektivne svijesti i odgovornosti te usvajanju demokratskih vrijednosti. Svakom obradom sadržaja iz područja domena koje će u nastavku rada biti detaljnije opisane, doprinosi u ostvarivanju pozitivnih ishoda učenja kod učenika. Kako bi ostvarili dobre odgojno-obrazovne rezultate u *Kurikulumu međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja* dani su prijedlozi i naputci o načinima realizacije ovih tema u nastavi. Tako je primjerice prezentirano koje je nastavne metode i pristupe u radu poželjno koristiti ukoliko nastojimo da učenici usvoje određene kompetencije. S obzirom da detaljan i opsežan prikaz ciljeva i ishoda učenja, Eurydice (2017) navodi kako je Hrvatska jedna od zemalja koja se može pohvaliti detaljnim prikazom kurikuluma u kontekstu općih ciljeva učenja.

Jedna od tematskih domena opisanih u *Kurikulumu međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja* je domena pod nazivom ljudska prava kojom se nastoji potaknuti

učenike na usvajanje temeljnih znanja o ljudskim pravima te usvajanje vrijednosti o poštivanju i nepovredivosti prava. Nakon obrade sadržaja iz spomenute domene, očekuje se da bi učenici tijekom 4. obrazovnog ciklusa, odnosno u 1. i 2. razredu četverogodišnjih i 1. razredu trogodišnjih srednjih škola trebali biti u mogućnosti aktivno sudjelovati u zaštiti ljudskih prava kao i biti u mogućnosti prepoznati društvene probleme povezane sa zaštitom ljudskih prava. Također, ujedno se očekuje kako će učenici nastojati aktivno djelovati u rješavanju društvenih problema. Metode rada kroz koje učenici mogu razvijati vlastite vještine i usvajati nova znanja su raspravljanje i debatiranje na tribinama i okruglim stolovima. Ministarstvo obrazovanja, koje je ujedno i kreator ovog dokumenta nudi neke od preporuka namijenjenih podizanju razine svijesti o zaštiti ljudskih prava kod učenika. U tom pogledu poželjno bi bilo dogovoriti posjet državnim institucijama ili raspravljati o događajima i primjerima kod kojih je uočeno kršenje ljudskih prava. Smatra se kako je važno da učenici usvoje znanja o načinima rada nadležnih institucija i organizacija s ciljem kako bi na adekvatan način mogli prijaviti kršenje prava ili se obratiti za pomoć. Drugim riječima, važno je prepoznati „načine i mehanizme obraćanja institucijama i organizacijama nadležnima za kršenje ljudskih prava“ (*Kurikulum međupredmetene teme građanskog odgoja i obrazovanja, 2019*). U okvirima ove tematske domene, ujedno se nastoji potaknuti učenike na usvajanje vrijednosti o ravnopravnosti spolova te na zaštitu prava nacionalnih manjina (*Kurikulum međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje, 2019*).

2.4.2. *Domena Demokracija*

Sljedeća opisana tematska domena kurikuluma orijentirana je na usvajanje temeljnih znanja o karakteristikama demokratskog društva, demokratskih procesa i vrijednosti. Kroz obradu sadržaja iz domene pod nazivom demokracija, po kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja, učenici bi tijekom 4. obrazovnog ciklusa trebali steći niz znanja, vrijednosti i vještina koje su povezane s djelovanjem unutar demokratskog društva. Neke od tih kompetencija usmjerene su na usvajanje normi i vrijednosti demokratske zajednice koje podrazumijevaju stjecanje znanja o temeljnim političkim konceptima i procesima, usvajanje znanja o demokratskoj vlasti, prepoznavanja važnosti razumijevanja političkih procesa koje mogu biti važne za donošenje odluka koje se tiču naše budućnosti itd. Dakle, prvenstveno je važno informirati učenike o tome što demokracija ustvari je, koje su

njezine odrednice i značajke te o načinima na koje demokratsko društvo funkcionira. Time se implicira važnost poštivanja zakona kao i razumijevanje političkih procesa koji se tiču našeg života i djelovanja u budućnosti (npr. glasanje na političkim izborima). Iz šireg kuta gledišta, obradom ove tematske cjeline nastoji se potaknuti učenike na aktivno sudjelovanje u odlučivanju u demokratskoj zajednici što podrazumijeva poznavanje i razumijevanje demokratskog ustrojstva u Republici Hrvatskoj, način funkcioniranja Sabora i Europskog parlamenta. Osim samog usvajanja znanja, u kontekstu ove domene građanskog odgoja i obrazovanja nastoji se raditi na razvoju vještine i izgradnji stavova kod učenika. Vještine koje se razvijaju i potiču kod učenika obrađivanjem sadržaja i primjenom adekvatnih odgojno-obrazovnih metoda iz ove tematske domene pridonose jačanju društvene zajednice i izgradnji vlastitog građanskog identiteta. Nakon obrade ove tematske cjeline, pretpostavlja se da će učenici zagovarati zaštitu i poštivanje etničkih, kulturnih i vjerskih manjina, zalagati se za slobodu mišljenja, suprotstavljati se korupciji, cenzuri i autocenzuri te predlagati konstruktivne promjene vezane za poboljšanje društva u pogledu razvoja demokratičnosti (*Kurikulum međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje*, 2019).

2.4.3. Domena Društvena zajednica

Posljednja domena spomenuta u *Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja* odnosi se na suživot unutar društvene zajednice. Prvenstveni cilj koji se ostvaruje provedbom ove domene je osvijestiti učenike o važnosti usvajanja određenih kompetencija koje će im pomoći u sudjelovanju u društvu i zajednici u kojoj djeluju. Ova tematska cjelina *Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja* primarno je usmjerena na promicanje kvalitete društvenog života. Naime, u interesu je potaknuti učenike na djelovanje u skladu sa zajedničkim interesima društva koji će doprinijeti javnom dobru zajednice. S tim ciljem, nužno je da učenik uočava i razumije koje su prednosti „ulaganja“ za prosperitet društva te da shodno tome aktivno doprinosi socijalnom rastu i razvoju. Isto tako, kako bi se društveni rast i razvoj ostvario, važno je učenike informirati o čimbenicima koji taj razvoj koče i onemogućuju, te razvijati vještine i sposobnosti koje će nam pomoći u suzbijanju i borbi protiv istih. Tako je primjerice u samom kurikulumu borba protiv korupcije identificirana kao značajan prediktor u ostvarivanju kvalitetnog, progresivnog

i modernog društva (*Kurikulum međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje*, 2019).

2.5. *Vrednovanje učeničkih postignuća u području Građanskog odgoja i obrazovanja*

2.5.1. *Unutarnje vrednovanje*

Pojam vrednovanja može se poistovjetiti s procjenjivanjem razine postignutih kompetencija, odnosno stečenih znanja, vještina i vrijednosti (Matijević, 2011) a ujedno se smatra i neizostavnim segmentom nastavnog procesa. Kako navodi Buljubašić-Kuzmanović (2008), proces vrednovanja usmjeren je na napredak i razvoj, kako učenika, tako i na unaprjeđenje kvalitete odgojno-obrazovnog procesa. Vrednovanje učeničkih postignuća podrazumijeva evaluaciju, procjenu, praćenje, provjeravanje, ispitivanje i mjerenje (Mužić i Vrgoš, 2005, spomenuto u Buljubašić-Kuzmanović, 2008). Pomoću spomenutih elemenata koji služe za praćenje i vrednovanje učeničkih postignuća, nastavnici dobivaju povratnu informaciju o ostvarenoj razini kakvoće i kvantitete usvojenih kompetencija kod učenika. Ono se u najčešće manifestira kroz brojčano i opisno ocjenjivanje učenika s obzirom na usvojena znanja, vještina i vrijednosti ali i s obzirom na primjenu usvojenih znanja kroz praktične primjere. Stjecanje povratne informacije o učeničkom napretku kroz ocjenjivanje i vrednovanje važno je s ciljem ostvarivanja cjelovitog razvoja učenika te podizanja kvalitete odgojno-obrazovnog procesa. „Školsko vrednovanje i samovrednovanje je put prema kvaliteti i izvrsnosti“ (Buljubašić-Kuzmanović, 2008:141).

Prilikom određivanja načela za praćenje i vrednovanje ishoda učenja, prethodno je nužno definirati ciljeve koje želimo postići. Ciljevi bi trebali reflektirati znanja, vještine i vrijednosti koje želimo da učenici usvoje. Učenike je važno upoznati s definiranim ciljevima i očekivanjima nastavnika/ica nakon određenog perioda kako bi razvili percepciju o tome što se od njih točno traži i očekuje. Kako je navedeno u Priručniku za nastavnike u svrhu pomoći u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja kako bi ishode mogli vrednovati, oni moraju biti i mjerljivi (URL2). Kod postavljanja ciljeva i očekivanja u kontekstu vrednovanja postignuća, potrebno je koristiti individualizirani pristup s obzirom da takav način u radu doprinosi u izgradnji vlastitog identiteta, upoznavanja samoga sebe te uočavanja vlastitog napretka. Autori spomenutog priručnika

navode kako se uz njegovanje individualnog pristupa treba jačati i kolektivni identitet razreda i škole s obzirom da je to upravo jedan od ciljeva samog građanskog odgoja i obrazovanja – razvoj aktivnog pojedinca u demokratskom društvu. Društvena dimenzija odlikuje se kroz učenje u poticajnom razrednom i školskom ozračju kroz različite oblike timskog i suradničkog učenja što u konačnici doprinosi razvoju socijalnih vještina i kompetencija (URL2).

Kada je riječ o građanskom odgoju i obrazovanju, kao međupredmetnoj temi koja je relativno nedavno uvedena u formalni sustav odgoja i obrazovanja nerijetko se postavlja pitanje na koje je načine moguće vrednovati učenička postignuća. U *Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja* iz 2012. godine navedeni su elementi ocjenjivanja učeničkih postignuća u okviru ove teme sukladno pravilniku o ocjenjivanju. Shodno tome, postoje 3 vrste elemenata vrednovanja učeničkih postignuća. Sve tri dimenzije ključne su za stjecanje građanskih kompetencija te za razvoj pojedinca kao aktivnog i odgovornog člana društva:

- Činjenično znanje – naglasak je na razumijevanju sadržaja i pojmova, odnosno razumijevanju i usvajanju vrijednosti, poznavanju političkih procesa i sustava, rada državnih institucija i slično. Ono se manifestira kroz primjenu, usporedbu, zaključivanje, opisivanje, vrednovanje, analiziranjem i slično;
- Provedbeno znanje – znanje koje je usmjereno na primjenu u konkretnoj, specifičnoj situaciji. Dovodi do razvoja građanskih znanja i vještina u svakodnevnom životu s ciljem poticanja građanskog aktivizma;
- Vrijednosno znanje – znanje koje je usmjereno na usvajanje vrijednosti kroz odgovarajuće obrasce ponašanja; dolazi do razvoja vrijednosti tolerancije, empatije, poštivanja različitosti, nediskriminacije i slično (*Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja*, 2012).

Po pitanju samog ocjenjivanja odnosno vrednovanja ostvarenih ishoda učenja, Agencija za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske navodi nekoliko načina mjerenja i vrednovanja učeničkih postignuća. Jedan od načina na koji je to moguće ostvariti je evidentiranjem, odnosno vođenjem bilješki i zapažanja o usvojenim znanjima, vrijednostima i vještinama učenika u rubriku imenika pod nazivom *Građanski odgoj i obrazovanje* sukladno elementima i pravilima ocjenjivanja. Nadalje, još jedan od načina na koje je moguće pratiti i vrednovati postignuća odnosi se na izradu razredne mape te učeničkog dnevnika što doprinosi lakšem uočavanju ostvarenog napretka u određenom

nastavnom području (*Kurikulum građanskog odgoja i obrazovanja*, 2012). U *Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja* iz 2019. godine navedeni su neki od načina vrednovanja učeničkih postignuća a odnose se na praćenje ostvarenih odgojno-obrazovnih postignuća od strane nastavnika s tim da učenik prima povratnu informaciju o tome koliko je zapravo usvojio i napredovao. Razina usvojenosti vidljiva je i kroz sudjelovanje u nastavnim i izvannastavnim aktivnosti kao što su istraživanje, provedba projekata, volontiranje i slično. Osim razine uključenosti u aktivnosti, usvojenost je moguće pratiti i pomoću checking liste, simulacije, realizacije projekata, provedbu radionica itd. Nerijetko se ocjenjivanje i vrednovanje percipira kao jednosmjerni proces čiji je nositelj nastavnik, no učenici su aktivni akteri u procesu vrednovanja s obzirom da se na taj način uče samovrednovanju i postavljanju vlastitih ciljeva učenja (*Kurikulum međupredmetne teme građanski odgoj i obrazovanje*, 2019).

Što se tiče vrednovanja u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja, možemo uočiti da je ipak došlo do određenih izmjena i modifikacija u načina praćenja usvojenih kompetencija i učeničkog napretka sudeći prema onom što je opisano u kurikulumu iz 2012. i 2016. godine. Beroš i Pogrančić (2019) bavili su se analizom sadržaja *Kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja* iz 2012. godine te navode kako je kurikulumom predviđeno vrednovanje učenika kroz brožane ocjene (od 1 do 5) te kroz opisne ocjene. U kurikulumu iz 2016. godine koncept vrednovanja definiran nešto drugačije, pa se način praćenja učeničkih postignuća sveo na opisno vrednovanje postignuća na kraju svakog obrazovnog ciklusa od strane nastavnika uz dodatak svjedodžbi te kroz vanjsko vrednovanje. Načini na koje nastavnici mogu pratiti usvojenost znanja, vještina i vrijednosti kod učenika uglavnom se odnosi na primjenu usvojenih kompetencija u konkretnim i svakodnevnim situacijama te kroz procjenu razine uključenosti u projekte, volontiranje, humanitarni rad i slično. Ipak, rezultati istraživanja mreže Eurydice koja se između ostalog bavila analizom sustava vrednovanja obrazovnih postignuća u nekoliko zemalja, upućuju na to kako tek nekoliko zemalja ima razvijene sustave praćenja i vrednovanja učeničkih znanja. Još je manji broj onih zemalja koje imaju definirane kriterije praćenja učeničkog sudjelovanja i participacije u aktivnostima (Spajić-Vrkaš i Čehulić, 2016). Analizirajući pitanje vrednovanja ishoda učenja učenika u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja, Beroš i Pogrančić (2019) navode jednu zanimljivu problematiku u kontekstu vrednovanja postignuća a ujedno se tiče i samog položaja građanskog odgoja i obrazovanja u odnosu na druge nastavne predmete. Navode kako se

ozbiljnima percipira isključivo one predmete koji se brojčano ocjenjuju stoga se građanski odgoj i obrazovanje nalazi pri dnu na hijerarhijskoj ljestvici nastavnih predmeta.

2.5.2. *Vanjsko vrednovanje*

Jedan od oblika vrednovanja i praćenja učeničkih postignuća u kontekstu nastave građanskog odgoja i obrazovanja je kroz vanjska vrednovanja. Drugim riječima, vanjsko vrednovanje odvija se izvan školskih okvira s obzirom da ga provode različite institucije i ustanove kao što su Ministarstvo obrazovanja i sporta, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje ili međunarodne ustanove kao što je PISA i slično (Matijević, 2011).

Praćenje kvalitete provedbe građanskog odgoja i obrazovanja i njegove ostvarenosti u hrvatskom se kontekstu provodi unazad nekoliko godina, no ipak još uvijek ne postoji veliki broj empirijskih podataka vanjskih vrednovanja koji svjedoče učinkovitosti nastave, načinima realizacije nastave, usvojenosti sadržaja i slično. U kontekstu vanjskog vrednovanja, podaci koji pružaju uvid u samu realizaciju građanskog odgoja i obrazovanja u školama odnose se na rezultate eksperimentalne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja 2012., odnosno 2013. godine provedenog od strane nekoliko institucija i organizacija kao što su Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja (NCVVO), Agencija za odgoj i obrazovanje (AZOO) i slično. S obzirom da je eksperimentalna provedba ujedno jedan od oblika vanjskog vrednovanja odgoja i obrazovanja, u nastavku će se prikazati rezultati istraživanja s ciljem stjecanja šireg uvida u provedbu i ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja.

Prilikom samog vrednovanja autori su se ponajviše usmjerili na procjenu konciznosti i primjerenosti ciljeva učenja, same strukture predmeta i ishoda učenja prema obrazovnim ciklusima te na moguće izmjene i modifikacije u pogledu same realizacije građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovnom sustavu. Uz to, jedan od ciljeva ovog vrednovana je razvoj i unaprjeđenje kurikuluma za građanski odgoj i obrazovanje, razvoj metodologije za praćenje ishoda učenja s ciljem unaprjeđenja kvalitete odgojno-obrazovne djelatnosti u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja. Elementi koji su se pratili i vrednovali:

- Sadržaj, struktura i provedbeni modeli kurikuluma
- Primjerenost, relevantnost i učinkovitost kurikuluma

- Prednosti i nedostaci kurikuluma i same provedbe građanskog odgoja i obrazovanja koji se odnose na učenike i na nastavnike
- Modifikacije i nadopune kurikuluma sukladno rezultatima vrednovanja
- Ispitati metodološka načela i instrumente praćenja i vrednovanja građanskog odgoja i obrazovanja u školama (Spajić-Vrkaš, 2015).

Eksperimentalna provedba građanskog odgoja i obrazovanja provodila se u 12 škola, od toga 8 osnovnih i 4 srednje škole u vremenskom okviru od dvije školske godine dok su sudionici istraživanja bili su učenici, nastavnici i ravnatelji. Primjenjujući anketni upitnik, kod učenika su se ispitivala znanja i vještine u 3 dimenzije: znanje (znanje i razumijevanje pojmova), građanski odgoj i obrazovanje (mišljenja i stavovi o učenju o građanskom odgoju i obrazovanju, učinkovitost nastave) te kultura (građanska i politička kultura učenika). Osim anketnog upitnika, učenici su sudjelovali i u grupnim intervjuima s ciljem ispitivanja tema poput motiviranosti za učenje sadržaja iz građanskog odgoja i obrazovanja, zainteresiranosti za sadržaje, prepoznavanje ciljeva predmeta, prepoznavanje svrhe predmeta i slično. Nadalje, što se tiče sudjelovanja nastavnika u ovom projektu, njihovi su se stavovi i mišljenja također ispitivala putem anketnog upitnika i intervjua. Anketni upitnik sadržavao je pitanja usmjerena na problematiku načina provedbe nastave, poznavanje sadržaja kurikuluma, osjećaja pripremljenosti za izvođenje nastave, procjena kvalitete, ostvarenost i vrednovanje postignuća, stavove o ciljevima građanskog odgoja i obrazovanja i slično. Kroz intervju, naglasak je stavljen na pitanja o jasnoći i relevantnosti ciljeva, poteškoće koje se javljaju u nastavi, shvaćanje uloge učitelja u pripremi učenika za aktivno građanstvo, preporuke za poboljšanje itd (Spajić-Vrkaš, 2015).

2.5.3. Rezultati eksperimentalne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj

S ciljem razumijevanja rezultata istraživanja, primarno je važno naglasiti kako učenici prije samog stupanja u formalni sustav odgoja i obrazovanja razvijaju stavove i mišljenja o samome sebi i društvu oko nas. Ono je rezultat primarne socijalizacije kod učenika, a zadaća građanskog odgoja i obrazovanja u školama je stavove i mišljenja oblikovati, modificirati, nadopuniti ili učvrstiti. Uz to, jedan od ključnih zadataka građanskog odgoja

i obrazovanja u školama je upoznavanje samog sebe, upoznavanje ljudskih prava te izgradnja osobnog i društvenog identiteta (Spajić-Vrkaš, 2015).

U prikazivanju i analiziranju rezultata istraživanja eksperimentalne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja, fokus će biti na rezultatima koje su ostvarili učenici srednjih škola. Što se tiče percepcije učenika srednjoškolske dobi u kontekstu karakteristika dobrog i odgovornog građanina prema skali slaganja odnosno neslaganja, većina smatra kako dobar građanin brine za sebe i svoju obitelj (90,6%), poštuje grb i zastavu svoje države (88%), poštuje i njeguje tradiciju svoje zemlje (78,8%) te brine za građanine drugog nacionalnog i etničkog porijekla (80,4%). Osim toga, dobar građanin bi trebao poštovati zakone, ponašati se uljudno i pristojno u javnosti, plaćati porez državi i osjećati ponos prema vlastitoj zemlji. Najmanji broj učenika smatra kako su karakteristike dobrog i odgovornog građanina davanje povjerenja vladajućem tijelu države te posjedovanje članskog statusa u političkoj stranci (Spajić-Vrkaš, 2015).

Nadalje, po pitanju demokratskih vrijednosti, učenici srednjih škola u većoj mjeri su suglasni da su primjeri dobre demokratske prakse političko obrazovanje građana (53,8%), povjerenje u vlast (48,3%), djelovanje građana kroz političke stranke (46,1%). Najmanji broj učenika smatra kako bi u demokratskom društvu vojska trebala nadgledati građane, kako se građani ne bi trebali miješati u politiku već to prepustiti vladajućem tijelu i kako bi na predsjedničkim izborima trebao biti samo jedan kandidat. Sukladno navedenom, može se reći kako učenici smatraju da su odlike kvalitetnog demokratskog društva „građanski aktivizam, jaka i centralizirana država te pluralizam interesa“ (Spajić-Vrkaš, 2015). Po pitanju informiranosti o političkim dešavanjima u Hrvatskoj, većina učenika srednjih škola (44%) osrednje je informirana dok je najčešći oblik informiranja putem javnih medija.

Kod većine učenika, građanska i politička participacija uglavnom je podrazumijevala humanitarni rad ili pružanje pomoći starijem i nemoćnom poznaniku, dok je najmanji broj učenika sudjelovao u mirnom prosvjedu, potpisao peticiju ili obavijestio lokalne novine o važnom društvenom ili političkom problemu. U tom smjeru idu i njihove buduće građanske i političke aktivnosti, pa je tako najveći broj učenika izjavio kako planira sudjelovati u humanitarnim aktivnostima, volontirati u nekoj organizaciji ili zajednici te osobno inicirati neku zajedničku akciju. Najmanji broj učenika izjavio je da u budućnosti planira postati član neke političke stranke i obavijestiti medije o društvenim problemima.

Manjak zainteresiranosti za učlanjivanje u političke stranke može se objasniti i time što većina učenika izjavila kako nema povjerenja u vlast i politička tijela (Spajić-Vrkaš,2015).

Ono što je možda najvažnije naglasiti kada je riječ o učinkovitosti građanskog odgoja i obrazovanja u školama je činjenica koja upućuje kako je većina učenika srednjih škola, odnosno njih dvije petine izjavila kako su malo ili nimalo učili o građanskom odgoju i obrazovanju, najčešće samo kroz jedan ili eventualno dva predmeta i kako se najviše informacija primaju putem medija, odnosno televizije, radija, novina i interneta, a manje kroz nastavne i izvannastavne aktivnosti. Učenici 1. i 2. razreda srednje škole općenito su bili najnezainteresiraniji za uključivanje u eksperimentalnu provedbu građanskog odgoja i obrazovanja, a do kraja godine kod polovine učenika je interes za uključivanjem ostao isti. „ Nezadovoljni učenici najčešće nisu objašnjavali uzroke smanjenog interesa, no nekoliko njih navelo je nezadovoljstvo provedbom GOO-a i opće razočaranje u politiku zbog korumpiranosti vlasti. Dio je naglasio da je GOO nepotreban jer se njegovi sadržaji mogu naučiti kroz druge nastavne predmete, ali i da ih se njime dodatno opterećenje u ionako pretrpanoj satnici završnih razreda osnovne škole“ (Spajić-Vrkaš, 2015:85). Ipak, rezultati testa znanja pokazuju kako su učenici u manjoj mjeri nadopunili svoja znanja u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja, dok je samo 18,4% učenika izrazila zadovoljstvo stečenim znanjima i vrijednostima. Uz to, može se reći kako je najveći doprinos građanskog odgoja i obrazovanja ostvaren u pogledu razvoja vlastitog mišljenja i uvažavanja mišljenja drugih kao i aktivnog slušanja, dok je nešto manji broj učenika izrazio napredak u javnom iznošenju vlastitih stavova i mišljenja, zajedničkog sudjelovanja u rješavanju problema i razvojem odgovornosti za vlastite postupke (Spajiš-Vrkaš, 2015). S obzirom na navedeno, ni ne iznenađuje činjenica što sama autorica karakterizira učinkovitost građanskog odgoja i obrazovanja u školama vrlo nemoćnim s obzirom da on u najvećoj mjeri ovisi o motiviranosti samog nastavnika u prenošenju građanskih i političkih znanja i težnji za razvojem vještina i vrijednosti kod učenika.

2.6. Analiza rezultata pojedinih provedenih istraživanja na temu građanskog odgoja i obrazovanja

U ovom djelu rada prikazati će se rezultati pojedinih istraživanja koja se bave temama provedbe građanskog odgoja i obrazovanja unutar školskih sustava kao i razine političke informiranosti i pismenosti učenika. S obzirom na podatke koje nam pružaju provedena istraživanja moguće je uočiti koliko su mladi zaista građanski i politički pismeni, koliko učestalo sudjeluju u aktivnostima koje podrazumijevaju građansku i političku participaciju te kakva je stvarna učinkovitost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja. S obzirom da se ovaj rad između ostalog bavi pitanjem ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive nastavnika, smatra se adekvatnim razmotriti i rezultate istraživanja koji nam na to daju odgovore.

Jedno od značajnih istraživanja u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja je IEA opsežno međunarodno istraživanje čiji je primarni cilj ispitati razine političke pismenosti i informiranosti učenika u nekoliko zemalja diljem svijeta. Dakle, prema posljednjim rezultatima IEA-inog istraživanja iz 2016. pružaju detaljan uvid o usvojenosti znanja, vještina i vrijednosti, odnosno u kognitivne i afektivno-ponašajne dimenzije kod učenika.

Neki od ciljeva spomenutog istraživanja bili su ispitati razinu znanja i razumijevanja građanskog odgoja i obrazovanja; participaciju i angažiranost oko građanskih aktivnosti i građanskog djelovanja te stavove učenika o aktualnim građanskim pitanjima, institucijama, zakonskim pravima i slično. S obzirom da je u istraživanju sudjelovalo 3800 škola unutar 24 država, cilj je bio ispitati načine realizacije građanskog odgoja i obrazovanja, korištene pristupe, analizirati kurikulume i utvrditi potencijalne sličnosti i razlike među zemljama (IEA, 2016). Autori su rezultate istraživanja tematski grupirali u više domena kao što su građansko znanje, građanski aktivizam, stavovi učenika o temama građanskog odgoja i obrazovanja.

U svrhu provjere građanskog znanja učenika primijenjeni su zadaci koje obuhvaćaju 4 domene: građansko društvo i sustavi, građanska načela, građanski aktivizam i građanski identiteti. Autori su kreirali ljestvicu razine građanskog znanja prema 4 razine složenosti u kojem razina D predstavlja najnižu razinu poznavanja i razumijevanja pojmova, dok razina A označava najviši stupanj. Dobiveni rezultati ovog međunarodnog istraživanja upućuju kako 3% učenika nije zadovoljilo znanje za razinu D, 10% učenika postiglo je

rezultate razine D, 21% učenika postiglo je razinu C, dok je 35% učenika pokazalo znanje razine A. Ipak, u 11 od 18 uočen je porast u razini građanske pismenosti ispitanika u odnosu na rezultate istraživanja provedenog 2009. godine.

Nadalje, prilikom ispitivanja građanskog aktivizma kod učenika, autori istraživanja razmatrali su 4 dimenzije građanske participacije: osobni angažman učenika u društvenim i političkim pitanjima, participacija u školi, participacija izvan škole i očekivana buduća angažiranost učenika. Građanska participacija, odnosno angažman u ovom se slučaju odnosi na informiranje o političkim pitanjima i problemima, na raspravljanje o društvenim problemima s vršnjacima i odraslima te na raspoloživost za aktivan angažman. Rezultati istraživanja upućuju na to kako se učenici najčešće informiraju o građanskim pitanjima putem televizijskih vijesti (66%) i kroz razgovore s roditeljima (46%), a najmanje putem novina (27%). Isto tako, zabilježen je porast u kontekstu građanske i političke participacije u odnosu na 2009. godinu (IEA, 2016).

Autori IEA međunarodnog istraživanja nastojali su dobiti odgovore na pitanja kao što su percepcija o dobrom građaninu, što je dobro ili loše za demokraciju, stavovi prema institucijama i zakonima, stavovi prema ravnopravnosti spolova i etničke i rasne jednakosti. Rezultati provedenog istraživanja uglavnom ukazuju kako učenici percipiraju važnim odgovorno građansko ponašanje kao što je poštivanje zakona, uvažavanje različitosti i tuđeg mišljenja te izuzetno važnim uvažavanje ravnopravnosti spolova i jednakosti etničkih i rasnih prava iz čega je vidljiv porast u uvažavanju u odnosu na 2009. godinu. Učenici uglavnom percipiraju dobrim za demokratsko uređenje vlasti slobodne političke izbore, pravo na mirno prosvjedovanje dok se u nekim zemljama zapošljavanje članova obitelji i rodbine smatralo dobrom praksom (IEA, 2016). Zaključno, može se reći kako je nakon analize rezultata spomenutog istraživanja ipak uočeno kako provedba građanskog odgoja i obrazovanja u školama dovodi do razvoja građanskih i političkih kompetencija kod učenika i kako se nove generacije sve više bave građanskim i političkim pitanjima.

Osim IEA-inog međunarodnog istraživanja koje predstavlja jedan vid vanjskog vrednovanja ishoda učenja u kontekstu građanskog odgoja i obrazovanja u formalnim odgojno-obrazovnim sustavima, Spajić-Vrkaš i Čehulić (2016) spominju i istraživanje provedeno od strane Vijeća Europe pod nazivom *Sveeuropsko istraživanje o odgoju i obrazovanju za demokratsko građanstvo* koje je provedeno 2002. godine u 47 europskih

zemalja. Primarni ciljevi istraživanja bili su ispitati i analizirati obrazovne politike zemalja u implementaciji građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovnim sustavima kao i provedbene programe te ispitati stavove i mišljenja odgojno-obrazovnih aktera o načinima realizacije nastave građanskog odgoja i obrazovanja u školama. (Spajić-Vrkaš i Čehulić, 2016). Analiza kurikuluma, osiguravanje kvalitete, pripremljenost i educiranost nastavnika za izvođenje nastave građanskog odgoja i obrazovanja, međunarodna suradnja, zakonsko-pravni okvir, organizacijski program izvođenja nastave i slično samo su neki od aspekata koji su se ispitali i analizirali u okviru spomenutog istraživanja (Spajić-Vrkaš i Čehulić, 2016).

Građanski odgoj i obrazovanje je, sukladno rezultatima istraživanja, prepoznat kao „zajednički europski cilj“ i važna determinatna za razvoj demokratskog građanstva. S druge strane, utvrđeno je kako većina zemalja obuhvaćenih istraživanjem nema razrađene implementacijske strategije za ostvarivanje uvjeta za provedbu građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovnoj praksi kao ni strategije za ostvarivanje kvalitete nastavnog procesa. To je posebice uočljivo pri samoj analizi kurikuluma u kontekstu njegove konstruiranosti i provedbe implicirajući na njegovu neujednačenost. U kurikulumima mnogih zemalja fokus je stavljen na usvajanje faktografskog znanja, dok je usvajanje građanskih vrijednosti i vještina bilo gotovo zanemareno. Također, prilikom analiziranja kurikuluma utvrđeno je da u mnogim zemljama koje primjenjuju kroskurikularni, odnosno međupredmetni pristup tjedno opterećenje uopće nije definirano što građanski odgoj i obrazovanje indirektno stavlja u podređeni položaj u odnosu na druge predmete dovodeći u pitanje važnost njegove provedbe (Spajić-Vrkaš i Čehulić, 2016). Iz perspektive nastavnika, uglavnom prevladava mišljenje nedovoljne educiranosti i pripremljenosti za provođenje nastave kao i nedovoljna informiranost o važnosti građanskog odgoja i obrazovanja za razvoj i budućnost učenika.

Jedan od ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja je razvoj politički informiranog i angažiranog društva. Važnost stjecanja političkih kompetencija kod mladih ogleda se u mogućnosti donošenja odluka vezanih za njihovu budućnost i boljitak cjelokupnog društva. Politička se kompetentnost ne odnosi samo na usvajanje i razumijevanje političkih znanja već i na političku participaciju, na usvajanje demokratskih vještina i vrijednosti. Baketa i suradnici (2021) bavili su se problematikom političke pismenosti na uzorku od 1122 učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj. Istraživačka metoda kojom su prikupljeni podaci odnosila se na metodu anketiranja, dok

je istraživanje provedeno tijekom školske godine 2020/2021. Dobiveni rezultati ovog istraživanja u kontekstu političkog znanja i informiranosti upućuju kako manje od polovice učenika zna točne odgovore na postavljena pitanja koja su se ticala temeljnih političkih pojmova. Isto tako, utvrđeno je kako učenici iskazuju nisku razinu znanja i u poznavanju ustavno-političkog ustrojstva Hrvatske. Najveće razine poznavanja i razumijevanja utvrđene su kod pitanja o aktualnoj vlasti u Hrvatskoj i to u postotku od 42%. Za razliku od niske razine političkog znanja, rezultati ovog istraživanja pokazali su kako učenici izražavaju demokratske i tolerantne stavove prema nacionalnoj, rasnoj i etničkoj različitosti. Tako je primjerice 69,1% ispitanika iskazalo kako bi ostvarilo prijateljski odnos s pripadnikom druge vjeroispovijesti, nacionalnosti ili rase. I naposljetku, u kontekstu političkog aktivizma, tri četvrtine učenika smatra kako politička participacija doprinosi ishođenju promjena u svojoj okolini i kako bi se svaki pojedinac trebao djelovati na rješavanju društvenih problema iako generalno iskazuju niske razine povjerenja prema institucijama. Zaključno, Baketa i suradnici (2021) smatraju kako je razina političkog znanja i političke participacije kod mladih u Hrvatskoj iznimno niska i kako u tom pogledu treba ulagati napore za unaprjeđenje odgojno-obrazovne prakse. Pozitivan pomak u odnosu na ranija istraživanja vidljiv je samo u kontekstu izražavanja demokratskih stavova kod mladih.

Sljedeće istraživanje bavilo se problematikom stavova o građanstvu, odnosno o percepciji dobrog građanina i građanskih odgovornosti te političkog znanja i angažmana ispitanika. 1000 ispitanika sudjelovalo je u spomenutom istraživanju, dobnog raspona od 20 do 60 godina a podaci su prikupljeni anketnim upitnikom. Dobiveni rezultati istraživanja upućuju na to kako najviše ispitanika smatra kako odgovoran i dobar građanin mora poštovati zakon, plaćati porez te brinuti za ljude lošijeg socioekonomskog stanja. Ono što je zanimljivo naglasiti u ovoj analizi je činjenica kako ispitanici ne percipiraju važnim participativni angažman kao jedne od odlika dobrog građanina. Dobar građanin više se povezuje sa altruizmom i solidarnošću. Isto tako, ispitanici smatraju kako su građansko-socijalna prava građana koja podrazumijevaju zdravstvenu zaštitu i dobar životan standard važnija od političkih prava (Gvozdanović, 2015). Što se tiče političke participacije ispitanika, utvrđeno je kako su razine političkog angažmana ispitanika izrazito niske. Jedini oblici političkog aktivizma u kojem ispitanici sudjeluju je potpisivanje peticije te prikupljanje donacija. Slab politički angažman može se donekle objasniti činjenicom kako više od polovice ispitanika smatra kako nemaju mnogo utjecaja

na rad političkih stranki i institucija. Jedini vid u razvoju političke kompetencije očituje se u informiranosti s obzirom da je 55,3% ispitanika, uglavnom oni srednje i starije životne dobi, samoprocijenilo kako su dobro informirani o aktualnim političkim pitanjima. Uz to, iznimno značajan broj ispitanika iskazao je kako nema povjerenja u rad državnih institucija i političara s obzirom da oni djeluju isključivo u skladu s osobnim interesima (80,2%) (Gvozdanović, 2015). Zaključno, kao i kod prethodnog istraživanja, utvrđene su relativno niske razine političke participacije, političkog povjerenja i mogućnosti utjecanja na političke promjene. Politička kompetentnost pokazala se slabom karikom hrvatskog društva iz čega se ogleda nužnost modifikacija unutar odgojno-obrazovnog sustava.

Franc i suradnici (2006) također su se bavili građanskim aktivizmom u Hrvatskoj. S obzirom da je jedan od temeljnih ciljeva provedbe građanskog odgoja i obrazovanja potaknuti učenike na građanski i politički angažman s ciljem ishođenja pozitivnih društvenih promjena. U ovom istraživanju građanski aktivizam obuhvaća nekoliko različitih dimenzija građanske participacije u pogledu potpisivanja peticija, sudjelovanja u prosvjedima, članstvo u udrugama i slično. Uz to, nastojala se ispitati čestina sudjelovanja u spomenutim aktivnostima. Podaci su i u ovom istraživanju prikupljeni metodom anketnog upitnika a u istraživanju je sudjelovalo 1008 punoljetnih ispitanika. Najčešći oblici građanskog aktivizma, prema dobivenim rezultatima su glasovanje na izborima (70,1%) te potpisivanje peticije (31,5%). Uz to, potvrđena je pozitivna korelacija između stupnja obrazovanja i spola, odnosno građani višeg stupnja obrazovanja i muškarci češće sudjeluju aktivnostima vezanim za građanski aktivizam. Autori ovog istraživanja suglasni su sa zaključcima autora prethodno spomenutih istraživanja u kontekstu pasivnosti građana kad je riječ o građanskom aktivizmu u Hrvatskoj. Dobiveni rezultati još jednom potvrđuju kako u Hrvatskoj u značajnoj mjeri još uvijek postoji prostora za napredak po pitanju građanske i političke participacije. U tom pogledu promjene u formalnom odgojno-obrazovnom sustavu su neophodne, posebice u kontekstu podizanja važnosti provedbe građanskog odgoja i obrazovanja te nužnosti razvoja građanskih kompetencija mladih.

2.7. Uloga nastavnika/ica u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja

Neminovno je kako škola, kao jedan od ključnih čimbenika sekundarne socijalizacije, ima iznimno veliku ulogu kada govorimo o razvoju građanskih i političkih kompetencija kod učenika. Kako bismo potaknuli određene društvene promjene, ključno je da učenici već od najranije dobi usvajaju znanja, vrijednosti i razvijaju vještine koje doprinose unaprjeđenju socijalnih vještina, boljoj građanskoj i političkoj pismenosti, većim razinama građanske uključenosti u rješavanju društvenih problema te razvoju demokratičnog i tolerantnog društva. S obzirom da su nastavnici/ice nositelji odgojno-obrazovnog procesa, njihova uloga u ovom kontekstu je od iznimne važnosti. Dakle, prvenstveno je važno da nastavnici prepoznaju važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja, da teže vlastitom profesionalnom usavršavanju, da odabirom adekvatnih nastavnih metoda i pristupa u radu ostvare željene ishode učenja kod učenika i u konačnici da teže razvoju pozitivnog, demokratičnog školskog i razrednog okruženja. Uz to, često nastavnici predstavljaju uzor svojim učenicima te je stoga poželjno da nastavnici svojim ponašanjem pružaju primjer drugima s ciljem usvajanja pozitivnih obrazaca ponašanja. U tom pogledu, nastavnici bi prvenstveno trebali djelovati po načelima interkulturalnog obrazovanja što podrazumijeva obrazovanje bez predrasuda i stereotipa u kojem se poštuju ljudska prava i različitosti (Drandić, 2013). Cilj je stvoriti ugodno razredno okruženje u kojem se svaki učenik osjeća prihvaćeno i samopouzđano. S obzirom na navedeno, kulturna kompetentnost važna je determinanta pozitivne razredne klime koja doprinosi osobnom socijalnom i emocionalnom razvoju svakog učenika. Razvoj interkulturalne kompetencije koja podrazumijeva empatičnost, tolerantnost i razumijevanje potreba svih učenika smatra se ključnom odrednicom suvremene nastave što u konačnici značajno doprinosi kvaliteti odgojno-obrazovnog procesa (Drandić, 2013). Kako navodi Gajić (2011) u suvremenom društvu od nastavnika se očekuje da se prilagođava zahtjevima multikulturalnog društva što podrazumijeva otvorenost ka promjenama u obrazovnim paradigmama. S obzirom da sama kvaliteta nastavnog procesa ovisi o pripremljenosti nastavnika za provedbu određenih sadržaja, Gajić (2011) ističe kako bi nastavnici trebali težiti profesionalnom razvoju i usavršavanju u pogledu razvoja građanskih, interkulturalnih i interpersonalnih kompetencija.

Koliko je uloga nastavnika važna i značajna u ostvarivanju pozitivnih ishoda učenja i same učinkovitosti nastavnog procesa ogleđa se u tome da nastavnici imaju slobodu

odlučivanja o tome koje će metode i pristupe u radu koristiti, na koje načine će realizirati nastavni proces i koliko će vremena posvetiti obradi sadržaja iz područja međupredmetnih tema. Drugim riječima, nastavnici su kreatori nastavnog procesa i načini na koje realiziraju nastavu ovisi o tome koliko će toga učenici usvojiti. Kada je riječ o građanskom odgoju i obrazovanju, nastavnici bi trebali nastojati ohrabriti učenike da vlastitim vještinama i sposobnostima potaknu pozitivne promjene u zajednici u kojoj žive i tako doprinesu boljitku društva u kojem žive. S obzirom da je jedan od ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja razvoj i jačanje socijalne kompetencije kod mladih što zahtijeva primjenu nastavnih metoda koje potiču međusobnu suradnju, zajedničko rješavanje problema, poštivanje različitosti, tolerantnost, empatičnost i slično. Kako bi to bilo moguće ostvariti, prvenstveno je važno kreirati ugodno školsko ozračje što ostvaruje utjecaj na bolja obrazovna postignuća. Drugim riječima, ugodnom razrednom klimom ostvaruje se veća razina uključenosti svih učenika, međusobna interakcija i suradnja (Diković, 2013). Promoviranje participativnog djelovanja kod učenika smatra se važnim segmentom u razvoju građanskih kompetencija te razvoja demokratske zajednice. Kako navodi Diković (2013) uloga nastavnika ogleda se u razvoju samopoštovanja, motiviranosti, razvoju kreativnosti i znatiželje kod učenika a ono se ostvaruje samo u ugodnoj razrednoj klimi. Nadalje, osim ugodnog razrednog ozračja kao preduvjeta kvalitete ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja, iznimno je važno u nastavnom procesu birati odgovarajuće nastavne metode koje će uistinu poticati razvoj socijalnih kompetencija. S obzirom da suradničko učenje podrazumijeva učenje kroz timski rad, ona se smatra adekvatnom nastavnom metodom u postizanju međusobne suradnje, društvene i individualne odgovornosti, jačanju samopouzdanja i jačanju povezanosti među učenicima. Osim toga, ovaj pristup u radu doprinosi razvoju komunikacijskih vještina kod učenika, kreativnosti te kritičkog razmišljanja (URL 2). Isto tako, slični se ishodi učenja ostvaruju i primjenom metode debatiranja. Ona je važna, ne samo za razvoj kritičkog razmišljanja kod učenika, već zbog pružanja prilike učenicima za iznesu vlastite stavove. Kroz ovakav pristup u učenju učenici nastoje pristupiti problemu kroz divergentan pristup, lakše uočavaju alternativne načine rješavanja problema te uče se uvažavanju tuđeg i različitog mišljenja. „Poticanjem debate možemo utjecati na ukopavanje u vlastite stavove, a za razvoj građanske i demokratske kulture važno je poticati slušanje druge strane kao i ostaviti prostor za razvijanje vlastitih stavova i transformacije mogućih sukoba“ (URL 2:88). Uz debatiranje, poželjni oblik rada s učenicima odnosi se na primjenu nastavne metode analiziranja novinskih i drugih

tekstova čime se pruža mogućnost učenicima da promišljaju o aktualnim društvenim pitanjima. Navedene metode samo su neke od metoda koje je poželjno koristiti u radu u kontekstu razvoja socijalnih kompetencija kod učenika. Kako navodi Diković (2016), najučinkovitiji pristupi u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja moraju zadovoljiti nekoliko segmenata: prezentiranje konkretnog problema učenicima; poticanje učenika na rješavanje problema u pogledu aktivnog djelovanja; problem mora biti primjenjiv na stvarne situacije, primjena timskog rada u učenju; poticanje interakcije među učenicima te kritičko pristupanje problemu. Kvalitetan odgojno-obrazovni sustav zahtijeva odmak od tradicionalnih oblika nastave te primjenu nastavnih metoda koje promiču aktivno učenje i kritički pristup problemu (Diković, 2016).

Građanski odgoj i obrazovanje u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu realizira se kroz međupredmetni pristup. Međupredmetnost podrazumijeva povezivanje nastavnih sadržaja iz dvaju ili više nastavnih predmeta. Kako navode Vrkić-Dimić i Vidić (2015), načelo interdisciplinarnosti odnosno međupredmetnog povezivanja nastavnih sadržaja doprinosi razvoju cjelovite slike stvarnosti kod učenja, efikasnije nadograđivanje i povezivanje naučenih sadržaja. Holistički pristup u obrazovanju zagovara cjelovitu i smislenu konstrukciju znanja kod učenika te se stoga povezivanje nastavnih sadržaja smatra ključnim segmentom učinkovitog učenja. Uz to, primjenom međupredmetnog pristupa u radu, učenici lakše uočavaju povezanost nastavnih sadržaja, lakše nadograđuju već naučena znanja te se uče kritičkom promišljanju. S obzirom da građanski odgoj i obrazovanje obuhvaća teme iz područja kulture, ekologije, ljudskih prava, održivog razvoja i slično, implementacija njegovih sadržaja moguća je gotovo u svim nastavnim predmetima. Tako primjerice, nastavnici matematike mogu učenike poučiti na koji način se računa kamatna stopa što je povezano s ekonomskom dimenzijom građanskog odgoja i obrazovanja. Osim toga, učenici se na taj način uče o prednostima odgovornog financijskog raspolaganja (URL 2). Kako navode Vrkić-Dimić i Vidić (2015), međupredmetno povezivanja sadržaja od nastavnika iziskuje veći angažman u realizaciji nastave te je stoga ključno da nastavnici budu kompetentni, odnosno da uočavaju međupredmetne poveznice te da budu motivirani za ovakav pristup u radu. S obzirom da su prednosti provedbe ovakvog pristupa brojne i da uvelike doprinose efikasnosti razvoja građanskih kompetencija kod učenika, nastavnici bi trebali nastojati implementirati spomenuta pedagoška načela i u svom radu.

Osim međupredmetnog povezivanja tema, građanski odgoj i obrazovanje nastoji potaknuti suradnju školu s lokalnim zajednicama, vladinim organizacijama, udrugama i slično. To otvara mogućnost primjene usvojenih znanja i vještina na konkretnim situacijama u našoj neposrednoj okolini. S tim ciljem, poželjna je realizacija projekta koji će potaknuti učenike na angažman i sudjelovanje u svojoj lokalnoj zajednici od strane nastavnika ili nastavnica. U suradnji sa školom poželjan oblik rada je realizacija projekata unutar lokalne zajednice u kojoj će učenici biti u mogućnosti aktivno doprinijeti u rješavanju nekog problema. U ovom kontekstu, motiviranost nastavnika za povezivanje škole i lokale zajednice od iznimne je važnosti s obzirom da se time otvara mogućnost učenicima da na konkretnoj situaciji u stvarnom životu primjene teorijski naučena znanja. S obzirom na spomenuto, vidljivo je na koje sve načine nastavnici mogu doprinijeti kvaliteti i učinkovitosti provedbe građanskog odgoja i obrazovanja. Pored članova obitelji, nastavnici mogu biti ključni sudionici u razvoju odgovornih i savjesnih članova društva koji teže boljitku zajednice. Uz implementiranje sadržaja iz građanskog odgoja i obrazovanja u nastavu, svojim primjerom mogu poticati učenike na uključivanje u izvannastavne i izvanškolske aktivnosti kao što su radionice i projekte kako bi doprinijeli osobnom i društvenom razvoju.

3. Metodologija istraživanja

3.1. Problem istraživanja

Ovo istraživanje bavi se analizom provedbe, važnosti i ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja u srednjim školama gimnazijskih programa. S obzirom da su nastavnici ujedno i nositelji odgojno-obrazovnog procesa, polazna točka u kreiranju ovog istraživanja bila je saznati i ispitati njihova mišljenja o realizaciji i učinkovitosti građanskog odgoja i obrazovanja. U fokusu ovog istraživanja su dva ključna pitanja – to su pitanje važnosti građanskog odgoja i obrazovanja u srednjoškolskom obrazovanju te pitanje ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja prema mišljenjima srednjoškolskih nastavnika gimnazijskih programa. Drugim riječima, u sklopu ovog istraživanja nastojati će se ispitati i analizirati percepcija nastavnika o samoj važnosti provedbe građanskog odgoja u školama te o važnosti zastupljenosti pojedinih tema i sadržaja u okvirima domene građanskog odgoja i obrazovanja. S druge strane, nastoji se ispitati i njegova ostvarenosti u pogledu ostvarenih ishoda učenja kod učenika kao i načine vrednovanja odgojno-obrazovnih očekivanja. Kada govorimo o ostvarenosti, neizostavno je ispitati i mišljenja nastavnika o učinkovitosti građanskog odgoja i obrazovanja kroz međupredmetni pristup.

S ciljem dobivanja cjelovitog uvida u istraživanu temu, ovim se istraživanjem ujedno nastoje saznati mišljenja, iskustva i primjeri iz prakse nastavnika o samom provođenju građanskog odgoja i obrazovanja u srednjim školama, načinima na koji nastavnici razumiju i poimaju građanski odgoj i obrazovanje, načinima realizacije nastave građanskog odgoja i obrazovanja u kontekstu programsko-realizacijskog aspekta te o otežavajućim i olakšavajućim čimbenicima u realizaciji nastave. Uz sve navedeno, ujedno će se nastojati utvrditi postoje li potencijalne razlike u mišljenjima o provedbi, važnosti i ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja kod nastavnika s obzirom na kurikulumsku područja. Dakle, nastojati će se ispitati postoje li razlike u poimanju građanskog odgoja u kontekstu njegove važnosti i ostvarenosti te samog načina realizacije kod nastavnika matematičkog i prirodoslovnog, jezično-komunikacijskog, društveno-humanističkog područja te nastavnika umjetničkog i tjelesno-zdravstvenog područja. S ciljem komparacije dobivenih rezultata, predviđeno je podijeliti nastavnike u 4 skupine, odnosno 4 fokusne grupe s obzirom na nastavne predmete koje poučavaju. Zaključno, može se reći

kako se ovo istraživanje bavi analizom percepcije nastavnika o građanskom odgoju i obrazovanju kroz pitanja važnosti, ostvarenosti i same provedbe nastave te usporedbom mišljenja s obzirom na kurikulumska područja predmeta koje nastavnici poučavaju.

3.2. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati, analizirati, objasniti i interpretirati implementaciju građanskog odgoja i obrazovanja u srednjoškolskom gimnazijskom programu s obzirom na njegovu važnost i ostvarenost sukladno mišljenjima i iskustvima nastavnika. Uz to, nastoje se ispitati načini realizacije nastave te otežavajući i olakšavajući čimbenici u kontekstu provedbe građanskog odgoja i obrazovanja te ispitati potencijalne razlike u mišljenjima nastavnika s obzirom na kurikulumska područja.

3.3. Zadaci istraživanja

1. Utvrditi i objasniti na koje načine nastavnici poimaju i razumiju pojam građanskog odgoja i obrazovanja kao i njegove ključne ciljeve te utvrditi podržavajuće i otežavajuće čimbenike provedbe (prednosti/nedostatci).
2. Ispitati i analizirati organizacijsko-programski aspekt provedbe, tj. načine realizacije nastave građanskog odgoja i obrazovanja u srednjim školama (primjena nastavnih metoda i pristupa u nastavi, odabir tema i sadržaja).
3. Ispitati i interpretirati mišljenja nastavnika o važnosti provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u srednjim školama.
4. Ispitati i analizirati mišljenja nastavnika o ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja u pogledu ostvarenih postignuća i ishoda učenja kod učenika te načinima vrednovanja učeničkih postignuća.
5. Utvrditi i objasniti potencijalne razlike u mišljenjima i načinima realizacije građanskog odgoja i obrazovanja među nastavnicima s obzirom na kurikulumska područja predmeta koja poučavaju.

3.4. Metoda istraživanja

U provedbi ovog istraživanja, a sukladno postavljenom problemu i cilju istraživanja opredijelili smo se za primjenu kvalitativnog nacrtu istraživanja. U svrhu navedenog, primijenjena je metoda fokus grupa. Istraživačka metoda fokus grupe podrazumijeva grupni intervju, odnosno grupnu raspravu dvije ili više osoba o određenom društvenom fenomenu. „Osnovni je cilj fokus grupe potaknuti dubinsku diskusiju kojom će se istražiti vrijednosti ili stavovi ispitanika prema nekom problemu ili temi, odnosno razumjeti i objasniti značenja, vjerovanja i kulturu koja utječe na osjećaje, stavove i ponašanja individua“ (Skoko i Benković, 2009:217). Primjena fokus grupe kao istraživačke metode podrazumijeva jednu specifičnost a ona se odnosi na razvoj grupnih interakcija i dinamike koje mogu doprinijeti u stvaranju zaključaka (Buljan, 2021). Za potrebe ovog istraživanja provedene su 4 fokus grupe u kojima su sudjelovali nastavnici srednjih škola gimnazijskih programa dok su grupe diferencirane prema obilježjima nastavnih predmeta nastavnika. S obzirom da je riječ o heterogenom uzorku u kontekstu nastavnih predmeta koje nastavnici poučavaju, sugovornici ovog istraživanja podijeljeni su prema kurikulumskim područjima nastavnih predmeta u kojoj svaka fokus grupa objedinjuje nastavnike jednog ili više kurikulumskih područja. Tako jednu skupinu čine nastavnici jezično-komunikacijskog područja, drugu prirodoslovnog i matematičkog, treću društveno-humanističkog te četvrtu skupinu nastavnici umjetničkog i tjelesno-zdravstvenog područja.

3.5. Postupak i tijek istraživanja

Istraživanje se provodilo u razdoblju od ožujka do travnja 2023. godine. Prije same provedbe grupnih intervjuova svi su sugovornici/ice bili upoznati s ciljem i svrhom istraživanja te s pravilima vezano za samu provedbu. Kratko predstavljanje na samom početku dovelo je do poboljšanja grupne dinamike ali i opušteno atmosfere za razgovor. Sve su se fokus grupe provele on-line putem preko Zoom platforme, dok je razgovor sniman mobilnim uređajem. Prva fokus grupa provedena je 7. ožujka s nastavnicima jezično-komunikacijskog kurikulumskog područja u trajanju od 56 minuta. Zatim, 15. ožujka provedena je fokus grupa s nastavnicima prirodoslovnog i matematičkog područja

dok je trajanje grupne rasprave iznosilo 50 minuta. 20. ožujka provedena je treća provedena fokus grupa koja je objedinila nastavnike društveno-humanističkih nastavnih predmeta čije je trajanje iznosilo 53 minute. Posljednji grupni intervju proveden je 14. travnja a vrijeme trajanja same provedbe iznosilo je 45 minuta. Nakon što su provedene sve fokus grupe, uslijedilo je postupak obrade i analize podataka koji će biti objašnjen u nastavku rada.

3.4. Sudionici istraživanja

Sudionici ovog istraživanja su nastavnici/ice srednjih škola gimnazijskih programa na području gradova Splita i Zadra. S obzirom da je jedan od postavljenih istraživačkih zadataka utvrditi potencijale sličnosti i razlike između skupina, nastavnici su grupirani unutar 4 skupine s obzirom na kurikulumska područja prema predmetima poučavanja. Spomenuto grupiranje nastavnika prema skupinama potrebno je s ciljem analize i komparacije dobivenih rezultata. Stoga, jednu skupinu čine nastavnici jezično-komunikacijskog područja, drugu nastavnici prirodoslovnog i matematičkog područja, treću društveno-humanističkog područja te posljednju skupinu nastavnici umjetničkog i tjelesno-zdravstvenog područja.

U istraživanju je sudjelovalo sve skupa 20 sugovornika/ica odnosno nastavnika/ica podijeljenih u 4 skupine. Unutar jezično-komunikacije skupine sudjelovalo je 6 nastavnica od toga jedna nastavnica talijanskog jezika, dvije nastavnice latinskog jezika te tri nastavnice hrvatskog jezika. Zatim, unutar prirodoslovno-matematičke skupine, sudjelovalo je 5 nastavnika/ica od toga jedna nastavnica fizike, jedna nastavnica kemije, jedan nastavnik matematike te dvije nastavnice biologije. U trećoj skupini koja je obuhvaćala nastavnike društveno-humanističke skupine predmeta također je sudjelovalo 5 nastavnika od toga jedna nastavnica politike i gospodarstva, jedan nastavnik filozofije, jedan nastavnik logike i etike, jedna nastavnica sociologije te jedna nastavnica geografije. U posljednjoj skupini koja obuhvaća nastavnike umjetničkog i tehničko-informatičkog područja sudjelovalo je 4 sugovornika/ice od toga 2 nastavnika/ica glazbene umjetnosti, 1 nastavnica likovne umjetnosti koja je ujedno inicijator i nositelj *Projekta građanin* u školi u kojoj radi te 1 nastavnik tjelesno-zdravstvene kulture. Svi sudionici ovog

istraživanja nastavnici su gimnazijskih programa u 7 različitih srednjih škola. U nastavku teksta popis sudionika istraživanja biti će tablično prikazan.

Tablica 1. Prikaz sudionika istraživanja prema sudjelovanju u fokus grupama

Jezično-komunikacijska FG		Prirodoslovna i matematička FG		Društveno-humanistička FG		Umjetnička i tjelesno-zdravstvena FG	
S1	Latinski jezik	S7	Kemija	S12	Etika/logika	S17	Glazbena umjetnost
S2	Hrvatski jezik	S8	Fizika	S13	Filozofija	S18	Likovna umjetnost
S3	Latinski jezik	S9	Biologija	S14	Sociologija	S19	Glazbena umjetnost
S4	Hrvatski jezik	S10	Matematika	S15	Politika i gospodarstvo	S20	Tjelesno-zdravstvena kultura
S5	Hrvatski jezik	S11	Biologija	S16	Geografija		
S6	Talijanski jezik						

3.5. Postupci obrade i analize podataka

Nakon što su prikupljeni svi podaci, uslijedilo je nekoliko postupaka obrade i analize podataka. Prvi postupak obrade podataka odnosio se na transkribiranje razgovora od riječi do riječi. Višestrukim iščitavanjem transkripata upoznajemo se s dobivenim podacima kako bi ih kasnije mogli adekvatno analizirati. Zatim, uslijedio je postupak kodiranja dobivenih rezultata. S ciljem sažimanja podataka, navodima sugovornika koji su se istaknuli kao ključni i važni u ovoj analizi pridodavali su se opisni kodovi. Nakon opisnog kodiranja, uslijedilo je tematsko kodiranje, odnosno grupiranje opisnih kodova u tematske cjeline. Kroz analizu i obradu podataka, identificirane su 4 tematske cjeline: poimanje građanskog odgoja i obrazovanja; organizacijsko-programski aspekt provedbe, važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u srednjim školama te ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive nastavnika.

4. Rezultati istraživanja i njihova interpretacija

4.1. Poimanje građanskog odgoja i obrazovanja

U skladu s prvim zadatkom istraživanja, početna zadaća u samom istraživanju, ali i interpretaciji rezultata je pitanje na koji način nastavnici razumijevaju građanski odgoj i obrazovanje i koje se atribucije pripisuju ovom pojmu. Rasprava na temu provedbe građanskog odgoja i obrazovanja otvorena je pitanjem definiranja, odnosno shvaćanja samog pojma građanskog odgoja i obrazovanja te njegovih ključnih ciljeva. U dvije provedene fokusne skupine, sudeći prema odgovorima sudionika uočava se kako su se prve asocijacije uz ovaj pojam vezale upravo uz političko opismenjavanje učenika. Tako je primjerice unutar jezično-komunikacije skupine nastavnika, veći dio nastavnica naveo kako kroz nastavu nastoje implementirati sadržaje građanskog odgoja i obrazovanja koje se odnose na razumijevanje političkih procesa, demokracije, ljudskih prava i ravnopravnosti. Diskutirajući o ovoj temi, sudionici se usuglašavaju u mišljenjima u kontekstu ciljeva građanskog odgoja i obrazovanja a to je razvoj učenika kao građanina koji kroz kritički pristup svijetu može funkcionirati u društvu. Dakle, jedan od ključnih ciljeva provedbe građanskog odgoja i obrazovanja je pripremiti učenike da što efikasnije rješavaju izazove u budućnosti te da budu inicijatori društvenih promjena. Pojedini su nastavnici naglasili kako je građanski odgoj i obrazovanje ujedno škola za život u pravom smislu te riječi s obzirom da smatraju kako je svrha građanskog odgoja i obrazovanja u školama pripremiti učenike za izazove koji ih čekaju u svakodnevnom životu. Pripremiti znači ujedno i upoznati ih kako nisu bespomoćni, kako mogu utjecati na određene društvene promjene te im pokazati kome se obratiti za pomoć kada se nađu u određenom problemu. Navedeno se ogleda i u izjavama ispitanika. Tako primjerice ispitanice S1 i S2 navode sljedeće:

Ali evo recimo i u tom projektu građanin, nama se isto sve svodi na to da se djecu upozna da nisu bespomoćni u nekim situacijama, da postoji neka lokalna uprava, pa da postoji sve do neke državne razine. Ali sve se to nešto bazira na političkom području. (S1)

Ja sam to već tada doživjela u smislu da mi njih trebamo osposobiti da oni budu građani, da razumiju neke političke struje u Hrvatskoj, da osnove demokracije svladaju, neka ljudska prava, ravnopravnost, položaj spolova itd. A u srednjoj školi, on je sada jedna od 7 međupredmetnih tema... S obzirom da predajem hrvatski jezik, nema teme koja se ne

otvara tekstem. Ili ne znam. Kad radite Hrvatski narodni preporod ili kasnije povijest hrvatskog jezika, ne moguće je da se ne dotičete ideologija koje su se kroz povijest izmjenjivale, nastanak demokracije, ljudskih prava i općenito. (S2)

Nadalje, sličnost u razumijevanju pojma građanskog odgoja i obrazovanja te njegovih ključnih ciljeva može se uočiti i kod nastavnika prirodoslovne i matematičke skupine predmeta. Prve asocijacije koje sugovornici vezuju uz ovaj pojam također su se odnosile na obrazovanje o politici i ljudskim pravima. Tako je primjerice, jedan je sugovornik naveo kako to područje smatra gotovo istovjetnim predmetima kao što su politika i gospodarstvo te sociologija s obzirom da se bave sadržajima iz domene ljudskih prava i politike. Također, neki su sugovornici unutar ove skupine naveli kako bi provedba građanskog odgoja i obrazovanja trebala potaknuti razvoj onih kompetencija koje će doprinijeti boljoj kvaliteti života i djelovanja u svakodnevici, dok ga neki sugovornici smatraju nužnim za obrazovanje učenika u pogledu njihovih građanskih dužnosti. Dakle, pojedini nastavnici smatraju da je važno učenike osvijestiti koliko individualni doprinos svakog pojedinca može utjecati na kvalitetu življenja u društvu u kojem živimo. S obzirom na sve navedeno, može se uočiti sličnost s prethodnom skupinom u pogledu poimanja i razumijevanja građanskog odgoja i obrazovanja. Dakle, nastavnici/e ove skupine također percipiraju svrhu građanskog odgoja i obrazovanja kao svojevrsnu pripremu učenika za budućnost u kontekstu podizanja kvalitete života i djelovanja u društvu u kojem živimo. Spomenuti se zaključci ogledaju i u navodima sugovornika ove skupine:

Ja bih rekla dio nastavnog procesa u kojem se učenika, osim ovih osnovnih vještina i znanja koje se od njega očekuju, nastoji se učenika na neki način obrazovati po pitanju njegovih građanskih dužnosti. (S7)

Ne znam, možda najbliži predmetu politika i gospodarstvo. (S9)

Njima je zanimljivije ustvari kada je ta interakcija prezentirana kroz građanski odgoj. Jer onda oni imaju poimanje onog što je njima potrebno u društvu za svakodnevnicu. Jer boli njih briga kako se piše jednadžba za rad. On mora shvatiti pojam rada u svakodnevici, da bi mu život mogao biti kvalitetniji u okolini u kojoj se nalazi. (S8)

Nakon definiranja samog poimanja i razumijevanja građanskog odgoja i obrazovanja svrha same provedbe, prema mišljenjima sugovornika prirodoslovne i matematičke skupine bi trebala biti primjena naučenog znanja u svakodnevnom životu, posebice u

pogledu suočavanja s izazovima. Također, kao važan cilj građanskog odgoja i obrazovanja navode važnost usvajanja društveno odgovornog ponašanja te promišljanja o vlastitim djelovanjima koje mogu imati nepovoljne posljedice za društvo i okolinu. Kada je riječ o odgovornosti, smatraju kako je važno osvijestiti pojedince o tome kako upravo oni mogu biti inicijatori određenih promjena u društvu i kako su oni važna „karika u lancu“ koji se zove društvo. S druge strane, također je važno ukazati učenicima da svojim neodgovornim ponašanjem mogu ugroziti svoje zdravlje, okoliš ali i druge članove društva. Stoga je odgovornost svakog pojedinca nužna za kvalitetniji i uravnotežen razvoj društva. Spomenuti su se ciljevi istakli kao najvažniji prema mišljenjima sugovornika te smatraju kako je jedna od dužnosti nastavnika prenijeti im takve vrijednosti. Dakle, može se reći kako nastavnici u obje spomenute fokusne skupine smatraju kako je građanski odgoj i obrazovanje zapravo svojevrsna priprema učenika za život i djelovanje u svakodnevici s naglaskom na odgovorno ponašanje s ciljem boljitka zajednice i društva.

I razvoj nekakvih ljudskih vrijednosti koje se možda na neki drugi način ne mogu razviti. Nekakav osjećaj odgovornosti za nešto. Ne znam, tipa, onečišćenje okoliša. U kemiji se puno toga može povezati sa tim. Ekologija, ekološki aspekti. Da sutra dobijemo društvo koje ima neke drugačije poglede na... koje je spremno ustvari boriti se za što bolji suživot i za održivi razvoj. (S7)

Znači, treba ih jednostavno naučiti da promišljaju i da stvarno svaki taj otpadak koji bace da ima svoju posljedicu i na more i na kopno, jer će se sve to nama vratiti. Pa eto, možda kroz te neke konkretne situacije isto ih naučit... To je ono kad oni meni kažu a što je korist odvajati kad nitko ne odvaja. Ali ti kreni od sebe, pa će to tvoje već biti umanjeno za to tvoje što si odvojio, pa će netko vidjet od tebe i tako ćeš potaknut lance. Treba ih samo osvijestiti da su i oni ko' pojedinac jako bitna karika u cijelom lancu. (S9)

Iako su se u prve dvije skupine dale uočiti sličnosti u poimanju i razumijevanju građanskog odgoja i obrazovanja, u mišljenjima sugovornika društveno-humanističke skupine da se primijetiti kako percipiraju pojam građanskog odgoja puno šire. Drugim riječima, smatraju kako se građanski odgoj i obrazovanje ne dotiče samo političkih i pravnih znanja, već je njegov opus puno širi. Tako su spomenuli kako bi se građanski odgoj i obrazovanje trebao baviti političkim, društvenim, pravnim, etičkim i ekološkim pitanjima. Ključni ciljevi građanskog odgoja i obrazovanja bi u tom pogledu trebali biti

usmjereni na razvoj kritičkog mišljenja kod pojedinaca te na razvoj društvene svijesti i odgovornosti. Drugim riječima, osnovna zadaća građanskog odgoja i obrazovanja u formalnom odgojno-obrazovnom sustavu je osvijestiti učenike o važnim i aktualnim društvenim pitanjima te ih potaknuti na promišljanje i djelovanje. Ono što su sugovornici ove skupine istaknuli, a što ih izdvaja od prethodnih skupina je važnost bavljenja moralno-etičnih temama s ciljem usvajanja vrijednosti poput tolerancije, empatije i jednakosti kod učenika s obzirom da ističu kako je današnje društvo sve više individualizirano. Na koje načine nastavnici/ice poimaju pojam građanskog odgoja i obrazovanja unutar spomenute skupine vidljivo je i iz sljedećih citata:

Pa evo mogu nadopuniti. Slažem se s kolegicom, to jest jedan vid odgoja koji bi trebao učenicima dati neka znanja što se tiče društvenih, političkih, etičkih i ekoloških pitanja i obuhvatiti neke teme s kojima se oni možda ne susreću. (S12)

I da zapravo pokušavaju razvijati više svoje neko konkretno mišljenje. Da znaju zauzeti nekakav poseban stav u društvu i nekakvu reakciju na stvari koje se nekako svakodnevno događaju. A ne da gledaju neke stvari samo po društvenim mrežama i da kažu – ma dobro, to nije moja stvar. Nego da im zapravo pokušamo osvijestiti da je to stvar svih nas. (S14)

Sugovornici posljednje skupine također su iznijeli vlastita mišljenja o tome što pojam građanski odgoj obuhvaća i podrazumijeva i koji bi trebali biti ključni ciljevi. Slično kao i kod ostalih skupina, sugovornici su istaknuli kako građanski odgoj podrazumijeva razvoj socijalnih vještina kod učenika koje će doprinijeti u ostvarivanju kvalitetne interakcije i komunikacije s drugima. Može se reći kako su sugovornici unutar ove skupine prilikom definiranja pojma građanskog odgoja i obrazovanja više orijentirani na odnos pojedinca prema drugima implicirajući važnost usvajanja tuđeg mišljenja, različitosti te usvajanja vrijednosti poput tolerancije. Stoga, može se uočiti kako sugovornici ove skupine nešto drugačije percipiraju pojam građanskog odgoja i obrazovanja od ostalih sudionika ovog istraživanja. Također, za razliku od prve dvije skupine, sugovornici društveno-humanističke skupine kao i sugovornici umjetničkog i tjelesno-zdravstvenog područja nisu građanski odgoj i obrazovanje povezali s usvajanjem političko-pravnih znanja i vještina. Primjerice, samo je jedna nastavnica istaknula kako građanski odgoj i obrazovanje podrazumijeva i političko obrazovanje učenika koje je važno njegovati upravo zbog toga što je povezano s donošenjem važnih odluka u svakodnevnom životu koje se izravno tiču njihove budućnosti. Razumijevanje i poimanje

pojma građanskog odgoja i obrazovanja nastavnika ove skupine ogleda se i u sljedećim navodima sugovornika:

Građanski odgoj i obrazovanje je za mene jedna individualna kultura neke osobe. Znači u smislu obraćanja prema drugima, odnosa prema društvu, prema pojedincu prema skupini, prema nekoj pojavnosti i nekako to doživljavam, pogotovo kroz svoje područje viđenja svijeta oko sebe. (S17)

Meni je taj građanski odgoj više namijenjen tome da pričaju o nekim temama koje su možda malo i škakljive, da nakon toga mogu donijeti neki svoj sud, da imaju neko svoje stajalište, da uvažavaju mišljenja a i na kraju krajeva da kroz taj razgovor da se uče slušati drugu stranu, da budu parlamentarni, odgojeni. I da ako postoji neko drugo razmišljanje koje nije jednako njihovome, da bude neki normalan razgovor. (S19)

Ključni ciljevi provedbe ove međupredmetne teme prema mišljenju većine sugovornika ove skupine bi bili mogućnost kritičkog promišljanja o važnim društvenim pitanjima. Navode kako su mladi u današnjici, pod utjecajem medija i društvenih mreža, žive u virtualnom svijetu te ih je u tom pogledu važno osvijestiti da promišljanju ne samo o onom što se događa u društvu, nego i o tome koliko te pojavnosti imaju utjecaja na njihov život. S druge strane, samo je jedna nastavnica unutar ove skupine, koja je ujedno nositeljica *Projekta građanin* u svojoj školi navela kako su ključni ciljevi građanskog odgoja i obrazovanja građanski aktivizam u pogledu pružanja pomoći potrebitima, politički angažman u pogledu sudjelovanja na izborima te međusobno uvažavanje i zajednička suradnja.

Pratiti društvo i pojavnosti i sve ono što bi trebali zabilježiti oko sebe. A ne biti strogo usmjeren na sebe i na to kako će meni biti bolje. Treba nekako sagledati širu sliku svega. Mladi ljudi su uglavnom nekako sebični i zato im treba stalno nekako osvještavati taj prostor oko sebe. To je meni građanski odgoj. (S17)

Da nauče kritički razmišljati i promišljati o temama koje im se nameću. Da shvate nužnost uključivanja u neke procese demokratske. Ako su izbori, tada na izbore trebaš ići. Često oni govore – ma zašto bih ja išao kad ja tu ne mogu ništa promijeniti. Pa možeš promijeniti. Svaki mali korak je važan ako želiš neku promjenu i svaki je korak tu važan.

Ako ništa drugo, onda će ti taj tvoj izlazak na glasovanje, evo toga sam se sad uhvatila, dati mogućnost da se kritički odnosiš i kritički izražavaš svoje mišljenje što se događa poslije tih izbora, bez obzira koja je opcija pobijedila. Nema kritiziranja ako nema akcije. Mislim da je to važno, da shvate da moraju postati aktivni, da bi trebali. (S19)

Prema mišljenjima nastavnika, zaključno se može reći kako bi građanski odgoj i obrazovanje u školama kod učenika trebao probuditi svijest o važnim društvenim i političkim pitanjima te ih potaknuti na građanski aktivizam. Važno je osvijestiti učenike kako su jako važni sudionici neke zajednice ili društva te kao takvi mogu doprinijeti njenom razvoju ili utjecati na promjene. Osim toga, jedna od zadaća građanskog odgoja unutar formalnog odgojno-obrazovnog sustava je pripremiti učenike za život i djelovanje u svakodnevnom životu te ih upoznati s potencijalnim izazovima s kojima se mogu susretati kroz život. To bi trebala biti škola za život. Cilj nastavnika u tom pogledu je pripremiti učenike za život koji ih čeka nakon izlaska iz školskih klupa te ih osvijestiti da aktivno doprinose razvoju kvalitete kako svoje budućnosti, tako i budućnosti našeg društva.

Kada je riječ o samoj provedbi građanskog odgoja i obrazovanja, neizostavno je spomenuti čimbenike koji neposredno utječu na kvalitetu provedbe. S obzirom na postavljenje ciljeve istraživanja, ovim se istraživanjem nastojalo utvrditi koji su podržavajući a koji otežavajući čimbenici provedbe nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Sukladno mišljenjima nastavnika, moguće je identificirati nekoliko čimbenika koji olakšavaju i otežavaju realizaciju nastave građanskog odgoja i obrazovanja. Unutar jezično-komunikacijske skupine, sve su se nastavnice složile kako je najveća prepreka u realizaciji nastave nedostatak vremena. Uz to pojedine navode kako se veći naglasak stavlja na usvajanje sadržaja koji su potrebni za pisanje državne mature, a puno manje za sadržaje međupredmetnih tema. Uz to, ponekad su poteškoće vezane uz uklapanje sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja s nastavnom temom.

To je moguće napraviti kroz sve predmete samo što je rekla kolegica (S1), nemamo dovoljno vremena. Ja imam predivan predmet, imam rubriku kultura i medij, meni je dozvoljeno da bilo koju temu obrađujem, ali meni uvijek tuče državna matura nad glavom. Ja ne mogu od 140 sati, 40 utrošiti na kritičko razmišljanje kad će njih na maturi provjeravati činjenice iz književnosti i jezika. Tako da je taj balans dosta zahtijevan. A i

maloprije sam spomenula, nije samo jedna, imamo 7 međupredmetnih tema i kao očekuje se da se svake barem u nečem dotaknemo. (S2)

Kao još jedan nedostatak koji se ističe je nepripremljenost, odnosno nedovoljna informiranost nastavnika za poučavanje o određenoj temi i sadržajima. Primjerice, jedna je sugovornica navela kako je najmanje motivirana za poučavanje o temama iz područja političke obrazovanosti s obzirom da se ne osjeća dovoljno pripremljenom u pogledu prenošenja takve vrste znanja na učenike. S druge strane, što se tiče olakotnih okolnosti provedbe, sve su se sugovornice složile kako je jezična skupina predmeta izuzetno zahvalna za implementiranje sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja. Kako i same navode, ne postoji tema koja se ne otvara tekstem i uz koju se ne može potaknuti rasprava o pitanjima kao što su jednakost spolova, položaj pojedinca u društvu, demokratske vrijednosti i slično.

Ja zbilja mislim da je hrvatski jezik povlašten, odnosno da su nastavnici hrvatskog u povlaštenom položaju što se tiče ishoda građanskog odgoja. Jer zbilja u bilo kojem književnom tekstu ja mogu pronaći i socijalnu dimenziju i političku, i ekonomsku i pravnu prema književno povijesnim razdobljima. U odnosu na neke druge profesore, stvarno mislim da nam je puno lakše. I mislim da smo i prije uvođenja građanskog odgoja i ostalih međupredmetnih tema, mi zapravo provodili građanski odgoj. (S5)

Kada je riječ o samoj provedbi građanskog odgoja i obrazovanja u redovnoj nastavi, nastavnici prirodoslovne i matematičke skupine identificirali su niz otežavajućih čimbenika. Većinskim dijelom ti se čimbenici, baš kao i kod jezično-komunikacijske skupine odnose na nedostatak vremena za obradu sadržaja iz područja građanskog odgoja i obrazovanja. Smatraju kako je ključni problem u sastavu kurikuluma njihovih predmeta kojeg definiraju kao preopširnog te im stoga gotovo da ne ostaje vremena za obradu sadržaja međupredmetnih tema. Nastavnici su se isto tako dotaknuli problematike koja je vezana uz državnu maturu. S obzirom da većinski dio učenika planira upis na studiji, nastavnici smatraju kako je prioritetnije obraditi sadržaje iz područja njihovog nastavnog predmeta nego iz područja građanskog odgoja i obrazovanja. S druge strane, otežavajući faktor predstavlja i nezainteresiranost učenika za uključivanje u radionice i projekte koji su usko vezani uz građanski odgoj i obrazovanje, posebice kada je riječ o izvanškolskim aktivnostima.

Prenagomilani kurikulumi, previše lekcija, previše gradiva koje bi se možda moglo reducirati koje smo i očekivali od ove reforme. Da ćemo možda imati više vremena za neke bitne stvari... Državna matura recimo, gimnazijalci, oni znaju da će ići na fakultet i mi njima ne možemo to gradivo, nauštrb njega radit te međupredmetne teme. (S9)

Recimo prvašima je sada cijela godina u kurikulumu biologije, cijeli prvi razred uče baš ekologiju i znanstvenu metodologiju. I onda onako kad pričate s njima i kad im tumačite, oni to sve znaju i svi odvajaju otpad i sve poštuju i tako dalje. A recimo Dan planeta Zemlje je 22.4. organiziram radionicu da treba doć' u subotu i očistiti Punta Bajlo ili tako nešto i javi se njih 6. (S11)

Jedna je nastavnica istakla zanimljiv otežavajući čimbenik a tiče se formiranog stava učenika. Preciznije rečeno, navodi kako učenici upisuju srednju školu, odnosno gimnaziju s 15 godina kada već imaju formirane stavove i mišljenja o određenim društvenim problemima, kao i neke već usađene vrijednosti koje je moguće samo donekle modificirati, ali ne i u potpunosti. Nadovezano na to, još jedna nastavnica se složila te smatra kako tome pridonosi i činjenica što često postoji nesuglasje među nastavnim kolektivom oko prijenosa istih vrijednosti što može zbunjivati učenike. Isto tako, navodi kako svi nastavnici nisu jednako motivirani za obradu sadržaja međupredmetnih tema, što dovodi u pitanje samu ostvarenost ishoda učenja u ovom području.

Ja bih rekla da bi trebalo krenuti od najranije dobi, od roditelja. Kad mi njih u gimnaziji dobijemo, mi ih dobijemo s 15 godina i mi tu rijetko što možemo. Oni su već skoro pa formirani. Jedan mali dio ćemo promijeniti, ali ako smo svi takvi da želimo promijeniti. Ali naravno nemamo svi ni iste preferencije. (S8)

Problem je što unutar iste škole, kompletan kolektiv nije istog razmišljanja. To je ono što učenike često buni jer nisu svi kolege jednakog razmišljanja i onda se oni okreću u onaj smjer u koji im je lakše. Jer vole ići linijom manjeg otpora. (S7)

Kod nastavnika iz društveno-humanističke skupine predmeta, uočljiv je jedan kontrast u odnosu na prethodne dvije skupine. Nedostatak vremena, preveliki naglasak na državnu maturu i nemotiviranost učenika za učenjem ovakvih sadržaja ne percipiraju otežavajućim čimbenicima realizacije nastave. Ono što je posebno zanimljivo istaknuti u ovoj analizi je mišljenje jednog od sugovornika a dotiče se pitanja vrijednosne pozicije. Sugovornik već na samom početku razgovora izražava zabrinutost oko izvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u nastavi navodeći kako on u većini slučajeva nema

vrijednosno neutralnu poziciju već se nerijetko priklanja političkim strujama i interesima pojedinca. Upravo taj problem vidi i kao najveći otežavajući čimbenik u provedbi samog građanskog odgoja i obrazovanja s obzirom da je ova međupredmetna tema vrlo pogodna za propagiranje vlastitih interesa. S obzirom da ovaj sugovornik iznosi cijelu jednu novu perspektivu oko realizacije građanskog odgoja i obrazovanja, smatram da je interesantno i važno izdvojiti ovo mišljenje s obzirom da otvara jednu novu problematiku u okvirima ove teme.

Onaj problem građanskog odgoja kao takvog je naravno njegova vrijednosna pozicija. Da li će biti neutralan ili neće. On ne može imati vrijednosno neutralnu poziciju i kao takav je građanski odgoj u jednom dijelu građanstva uvijek manje prihvatljiv. To je onaj problem koji se javlja. Svakako smatram da je potreban, da se te teme trebaju razvijati, da se one donekle spominju i u ostalim predmetima ali da je njegov glavni problem ideološke pozicije, koje su kod njega problematične. I misliti da će se to s te strane moći provesti je dosta naivno... Otegotni problem za provedbu uistinu vidim u institucionalnom. Gdje mi je teško povjerovati čak da građanski odgoj bude i izvrsno napisan od strane stručnjaka, politika će ga ipak usmjeriti u nekome smjeru u kojem joj odgovara. I tu vidim jedan problem. Tko god da bude predavao taj predmet, kad dobiju taj kurikulum, hoće li oni uistinu provoditi to što su dobili i kako će taj kurikulum izgledati. (S12)

Po pitanju otežavajućih i olakšavajućih čimbenika provedbe, kod umjetničke i tjelesno-zdravstvene skupine također je uočena jedna specifičnost s obzirom da se njihova mišljenja znatno razlikuju od ostalih skupina. Kako nastavnici/ice navode, otežavajući čimbenici se uglavnom odnose na nedostatak materijalnih, prostornih i infrastrukturnih uvjeta za realizaciju građanskog odgoja i obrazovanja. To je, prema mišljenju nastavnika/ica presudno u provedbi izvanškolskih i izvannastavnih aktivnosti. Tako je primjerice dvoje sugovornika istaknulo kako velikim problemom smatraju infrastrukturne nedostatke povezane s neredovitim autobusnim linijama koje sprječavaju učenike putnike da sudjeluju u nekim od izvanškolskih aktivnosti. Nadalje, jedna je nastavnica istaknula kako su učenici ponekad nemotivirani za sudjelovanjem u izvanškolskim aktivnostima koje ona provodi a vezane su uz posjete koncertima u sklopu predmeta glazbene umjetnosti što smatra čimbenikom koji kojoj otežava realizaciju građanskog odgoja i obrazovanja. S druge strane, olakšavajući faktori provedbe odnose

se na to kako su teme koje se tiču građanskog odgoja i obrazovanja zanimljive učenicima i kako ih lako mogu povezivati s nastavnim sadržajima svojih nastavnih predmeta.

Dobro je to sve i u nastavi provoditi i tijekom sata razrednika, međutim trebalo bi ono vrijeme koje bi oni mogli provesti izvan škole, ne za vrijeme nastave nego izvan škole. Ne znam, otići u općinu, otići u županiju, posjetiti neku medijsku kuću, podržati volonterske i humanitarne akcije, to zahtijeva to neko određeno vrijeme. A to je nama jako teško jer imamo puno učenika, radi se u dvije smjene, većina naših učenika je putnika, onda i ta loša povezanost (S18).

A otežavajući su zapravo ti da su djeca zagušena s nastavom i da ti nemaš baš puno prostora upadati u njihove obaveze i termine. A trebaš imati njihovu suradnju što nije baš tako lako dobiti (S17).

4.2. Organizacijsko-programski aspekt provedbe građanskog odgoja i obrazovanja

U ovom dijelu rada, fokus je stavljen na načine na koje nastavnici implementiraju sadržaje građanskog odgoja i obrazovanja u redovnu nastavu. Drugim riječima, ovim istraživanjem nastojali smo dobiti uvid u to koje nastavne metode i pristupe nastavnici koriste u nastavi, koje teme najčešće obrađuju s učenicima i koliko se učestalo bave pitanjima i temama iz područja građanskog odgoja i obrazovanja.

Unutar jezično-komunikacijske skupine, većina sugovornica složile su se da sadržaje iz područja građanskog odgoja i obrazovanja implementiraju u nastavu u trenucima kada mogu napraviti poveznicu sa nastavnom temom koju obrađuju na školskom satu. Uz to, većina nastavnica provodi građanski odgoj i obrazovanje u trenucima kada im za to ostane vremena s obzirom da su primarno orijentirane na obradu sadržaja iz nastavnog predmeta kojeg poučavaju. Navedeno upućuje kako je građanski odgoj i obrazovanje u podređenom položaju s obzirom da se prioritet stavlja na sadržaje iz nastavnog predmeta koje nastavnice poučavaju. Nadalje, nastavne metode koje primjenjuju u nastavi uglavnom se odnose na metode razgovora, raspravljanja i debatiranja o određenim društvenim problemima, dok se teme kojima se najčešće bave tiču pitanjima ravnopravnosti, ljudskih prava, položaja pojedinca u društvu i demokracije. Jedan dio

nastavnica složio se kako bi se u budućnosti trebalo posvetiti više pitanjima političke i ekonomske educiranosti učenika s obzirom na mišljenja da o tim područjima učenici najmanje znaju. Dvije su nastavnice čak iznijele prijedlog kako ne bi bilo loše kada bi se ekonomska i politička pismenost uvele kao zasebni predmeti u formalnom odgojno-obrazovnom sustavu s obzirom da su kroz nastavničko iskustvo stekle dojam da je takva vrsta obrazovanja učenicima najpotrebnija.

U biti mislim da je svima odgovor ovdje kada se uhvati dobra prilika za povući neku paralelu, korelaciju s tim građanskim odgojem. Jer je to ono di oni zapravo najviše sudjeluju, di oni mogu nešto izraziti, pitati ili komentirati. Tako da mislim kad god se ukaže prilika a to rijetko s obzirom da drilaš po gramatici, drilaš po tome kako se piše esej, jer su to stvari koje moraš napraviti. Ja mislim da i profesor zapravo gušta u tome da razbije tu monotoniju s nekom temom za razgovor. (S3)

Ja više radim društvo, onako društvene teme. Slika društva i pojedinca u društvu te ljudska prava i sve što ima veze s ljudskim pravima. Te su mi teme najbliže uz književnost. (S2)

Evo što se meni pokazalo kroz zadnjih par godina, recimo da bi neka ekonomska pismenost trebala biti zaseban predmet. Ja bi recimo to rekla. Oni su apsolutno nepismeni. Ni brige ni pameti. Oni će se nekad uhvatiti toga jer će ih život prisilit na to. Od svih neki društvenih, ljudskopravnih i kulturnih, ta mi se ekonomska komponenta čini da su oni tamo najtanji. (S1)

Unutar prirodoslovno-matematičke skupine, kada je riječ o implementaciji sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja u nastavni proces, svi su se sugovornici složili kako građanski odgoj provode nesvjesno. Drugim riječima, nastavnici nenamjerno i neplanski provode građanski odgoj i obrazovanje kroz nastavu. Navode kako u pojedinim situacijama provode građanski odgoj a da toga nisu ni svjesni, odnosno da nisu s namjerom obradili sadržaje iz građanskog odgoja i obrazovanja. Diskutirajući o ovoj temi, nastavnici su ipak uvidjeli kako implementiraju sadržaje iz područja građanskog odgoja i obrazovanja a da to rade nenamjerno i neplanski.

Nesvjesno najčešće! (S10)

Ovo što je rekao S10, to se slažem. Nesvjesno. Mi često puta nesvjesno koristimo svoje adute zbog potrebe njihovog nerazumijevanja, neshvaćanja u datom nekom trenutku i

onda to moramo povezati svakako, s primjerima iz svakodnevice, da bi oni mogli imati ideju onoga što se od njih traži. (S9)

...Idemo razgovarat o zadatku. I onda oni mene gledaju, kako mislite razgovarati o zadatku. Ne, idemo razgovarati. I onda ubiti tu nesvjesno provedem taj građanski odgoj. Jer ubiti ih natjeram da promisle prije nego što nešto naprave. (S7)

Metode koje koriste u radu s učenicima u pogledu realizacije nastave građanskog odgoja, najčešće se upotrebljavaju metoda razgovora kroz individualan ili timski rad. Smatraju kako je timski rad najpogodnija metoda za usvajanje vrijednosti o međusobnom poštovanju, toleranciji i uvažavanju tuđeg mišljenja. Isto tako, pojedini nastavnici naveli su kako prilikom odabira skupina za timski rad često biraju učenike koji se inače međusobno ne družu kako bi na taj način bili u mogućnosti surađivati s nekim tko im nije toliko blizak te uvažiti mišljenje koje može biti suprotno od njihovog.

Ustvari svaki puta kada mi njima damo nekakav rad u paru, rad u grupi, mi njih učimo ubiti međusobnoj suradnji, komunikaciji, uvažavanju tuđeg mišljenja. Premda je grupni rad jako teško ocijeniti, teško osmisliti i provesti. Jer obično se sve svodi na to da radi onaj koji zna rješenje. (S7)

Timski rad koliko god da je tako težak, ono što sam primijetila da su oni uvijek u grupama koje njima odgovaraju. I kad se sastavlja grupa – mogu li ja s ovim ili s onim? A ja to nikad ne dam. Ja ih uvijek podijelim drugačije baš zato da im na taj način pošaljemo poruku da moraju prihvaćati drugačije, različito. Da ne će uvijek u životu imati svoju zonu komfora, da će raditi sutra s kolegom koji mu ne odgovara ali će morati s njime surađivati na nekoj ljudskoj razini. Bez obzira na to koliko ćemo mi dobro ocijeniti taj dio, mi isto nesvjesno radimo građanski odgoj. (S11)

Što se tiče organizacijsko-programskog aspekta provedbe kod društveno-humanističke skupine nastavnika u kontekstu primjene nastavnih metoda, najčešće se primjenjuju kao i kod prethodnih skupina, metode razgovora, diskusija i debatiranja. Sugovornici su također naveli kako nastoje učenicima primjerima iz svakodnevice približiti određene teme i na taj način pobuditi promišljanje o važnim društvenim pitanjima današnjice. Teme koje se u okvirima domene građanskog odgoja i obrazovanja najčešće obrađuju su društvena svijest i odgovornost, moralno-etička pitanja, pravni i politički okviri, globalizacija i ekologija.

Možda najviše tema ja obrađujem s njima kroz drugu godinu, kada radimo globalizaciju, svjetsku i europsku integraciju, kada radimo recimo kulturno-antropološku strukturu stanovništva, kada radimo spolnu i dobnu strukturu gdje oni opet tu mogu... ne znam, ravnopravnost spolova, rasa. Mislim da se kroz drugi razred puno lakše mogu integrirati ti elementi građanskog odgoja. (S16).

Jer vidim sad, ne znam, predajem politiku i gospodarstvo pa vidim da učenici nisu baš upoznati s nekim općenitim temama. Na primjer, kako se uopće donose zakoni, kakvi izbori postoje, a opet je to jako bitno jer to utječe na njihovu budućnost. (S15)

Po pitanju realizacije nastave građanskog odgoja i obrazovanja u kontekstu primjene nastavnih metoda i pristupa u radu, da se primijetiti kako su sugovornici posljednje skupine više priklonjeni izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima što nije bio slučaj u prethodnim skupinama. Jedna sugovornica navodi kako često realizira razne radionice i projekte koji se tiču volonterskog i humanitarnog rada, medijskog opismenjavanja mladih, posjećivanja određenih institucija i tome slično. Isto tako, jedna je sugovornica navela često zna organizirati učeničke posjete kazalištima i koncertima. Smatra da na taj način učenici stvaraju nova pozitivna iskustva i stvaraju bolju međusobnu socijalnu povezanost. Što se tiče metoda koje primjenjuju u samoj nastavi, najčešće se one odnose na metode razgovora, debatiranja i diskutiranja.

To može biti u gradskoj knjižnici, u muzeju, u uredu župana, u saboru. Mi smo provodili radionice u domu za starije i nemoćne, družili smo se s njima da razvijemo taj senzibilitet i empatiju kod učenika. Ono što je važno za GOO, važno je izaći i iz prostora škole. Ona temeljna znanja steći u školi, na nastavi i važno je izaći iz prostora škole, u zajednicu. Evo na taj način smo i radili. Da ih se uči da u svemu daju dio sebe. (S18)

Da djeca spoznaju koncerte, te prostore, da se informiraju o nekim stvarima u gradu i da se međusobno druže. Mislim da je to strogo određeno u svakom području kako ćeš ti to izvesti. A sada generalno je to moguće provesti i kroz neke razgovore s njima. (S17)

4.3. Važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja

Sukladno postavljenim istraživačkim zadacima, ovim se istraživanjem ujedno nastojala ispitati i analizirati percepcija nastavnika o važnosti provedbe građanskog odgoja i

obrazovanja u srednjim školama gimnazijskog programa. Pitanje važnosti građanskog odgoja i obrazovanja u fokusu je ovog istraživačkog rada s obzirom da upravo percepcija nastavnika o važnosti realizacije građanskog odgoja neposredno utječe na kvalitetu nastavnog procesa te na ostvarivanje pozitivnih ishoda učenja kod učenika. Stoga, zanima nas u kojoj mjeri nastavnici percipiraju da je važno provoditi građanski odgoj i koje se prednosti, prema njihovom mišljenju ostvaruju provedbom ove međupredmetne teme.

Unutar jezično-komunikacijske skupine, dobiveni rezultati upućuju na to kako sve sugovornice smatraju kako je građanski odgoj i obrazovanje izuzetno potreban učenicima i da su brojne koristi ostvaruju njegovom provedbom. Nastavnice se slažu kako su učenici u današnjici sve manje upućeni u rad, djelovanje i nadležnost institucija, posebice u trenutcima kada se trebaju obratiti određenoj instituciji za pomoć te se stoga nerijetko oslanjaju na roditelje i nastavnike. Cilj i nužnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja ogleda se u tome da učenici postanu informirani i odgovorni građani koji su sposobni samostalno potražiti pomoć institucija. S druge strane, pojedine sugovornice navele su kako je građanski odgoj potreban učenicima zbog nedostatka empatije u današnjem, modernom društvu u kojem se pomalo gube „prave“ vrijednosti poput tolerancije, uzajamnog poštivanja i društvene odgovornosti.

Iako su se sve sugovornice složile kako je građanski odgoj i obrazovanje važan čimbenik cjelovitog rasta i razvoja kod učenika, javila su se podijeljena mišljenja o tome treba li građanski odgoj i obrazovanje biti jedan zaseban predmet. Kao što je već spomenuto, dvije su nastavnice iznijele prijedlog da građanski odgoj i obrazovanje bude jedan zaseban predmet ali u obliku političke i ekonomske pismenosti, dok su se ostale sugovornice navele kako bi još jedan predmet podrazumijevao dodatno opterećenje za učenike. Uvođenje još jednog dodatnog nastavnog predmeta, prema navodima sugovornica potencijalno bi dovelo do razvoja dodatnog stresa kod učenika zbog brojčanog ocjenjivanja. Ipak, raspravljajući o korisnostima i prednostima provedbe građanskog odgoja i obrazovanja unutar formalnog odgojno-obrazovnog sustava, može se reći kako sve sudionice unutar ove skupine ovu međupredmetnu temu smatraju izuzetno važnom i potrebnom u pogledu cjeloživotnog razvoja učenika što je uočljivo iz navoda sugovornica.

Ja mislim da bi to definitivno bilo opterećenje da je to još jedan dodatni predmet. Jer bi se u Hrvatskoj taj kurikulum opet sveo na bubanje činjenica i pisanje testova. Više nekako

smatram da bi trebalo naše već postojeće kurikulume izmijeniti na način da imamo malo više prostora za obraditi teme za koje mi osjetimo da su učenicima potrebne. I da osjetimo ono što je njima zanimljivo. Evo na primjer, kroz matematiku bi se mogla provest ekonomska pismenost, u hrvatskom kritičko razmišljanje. Samo da smo malo manje zatrpali činjenicama i nekim tako rokovima, ispitima i slično. (S2)

Ja mislim da je to, pogotovo srednjoškolcima prijeko potrebno. Zato što mi se čini da nekako roditelji, uključujem tu i sebe naravno, idemo što više njima nešto olakšati i u biti im radimo sasvim suprotno. I onda oni dođu do faze da sa svojih 17 godina trebaju izvaditi papir ili neki dokument i oni pojma nemaju... I onda smo se išli baviti tim problemom i oni vam to super brzo pohvataju. Što je lokalna samouprava, što je županijska, tko je za to odgovoran, samo im treba otkrit te informacije. Jer kad smo te neke političke teme otvorili, djeca dobivaju neke činjenice i ono što se nama podrazumijeva, djeci se ne podrazumijeva. I radi toga ja mislim da je to stvarno prijeko potrebno. (S1)

Oko pitanja važnosti građanskog odgoja i obrazovanja u srednjim školama gimnazijskog programa unutar prirodoslovne i matematičke skupine javila su se podijeljena mišljenja. Pojedini sudionici skupine smatraju kako građanski odgoj je važan ali da mu u nastavnom procesu ne bi trebalo pridavati posebnu pažnju. Dakle, može se reći kako pojedini nastavnici smatraju kako je važno provoditi građanski odgoj, ali kako prednost ipak imaju nastavni predmeti koje sugovornici poučavaju. Iz toga zaključujemo kako je građanski odgoj i obrazovanje u ovom kontekstu ipak u podređenom položaju u odnosu na ostale nastavne predmete. S druge strane, drugi dio nastavnika/ica naveo je kako je građanski odgoj i obrazovanje od iznimne važnosti i kako je stoga nužno da bude realiziran na kvalitetan način jer se brojne prednosti ostvaruju provedbom građanskog odgoja i obrazovanja u nastavi. Neki su, naglašavajući njegovu važnost i nužnost u pogledu cjelovitog razvoja učenika, sugerirali kako bi se građanski odgoj i obrazovanje trebao provoditi kao jedan zaseban predmet, ali predmet koji se ne bi trebao brojčano vrednovati. Izuzeće brojčanog vrednovanja, prema mišljenju nekih od nastavnika, smanjilo bi opterećenost učenika kao i razvoj straha od dobivanja loših ocjena. Osim toga, smatraju kako bi to s druge strane doprinijelo boljem zapamćivanju i usvajanju znanja, sadržaja i vrijednosti s obzirom da razvoj kompetencija iz područja građanskog odgoja i obrazovanja smatraju vrlo važnim. Prilikom kompariranja dobivenih rezultata unutar ove dvije skupine, vidljivo je kako nastavnici prirodoslovne i matematičke skupine

percipiraju provedbu građanskog odgoja i obrazovanja nešto manje važnom u odnosu na nastavnike jezično-komunikacijske skupine predmeta s obzirom da je polovica sugovornika unutar ove skupine navela kako građanski odgoj je važan ali ne i krucijalan segment u odgoju i obrazovanju učenika. Prema navodima dviju sugovornica vidljiv je kontrast u percepciji važnosti građanskog odgoja i obrazovanja.

On je važan, ali mu ne treba toliko davati na važnosti. On je u biti u životu, u svakodnevici prisutan konstantno, kroz svaki nastavni predmet, kroz sve. Ali pojedinačno, ja ga ne bih izdvojila kao prioritarnog (S8).

Ja se ne bih složila s kolegicom. Ja bih rekla da bi taj predmet nužno trebalo ubaciti u osnovne i srednje škole zbog svima nama poznatih razloga. Ali ono što mene više brine – kada i tko bi to predavao. Koliko bi bio zapravo kvalitetan. I još nešto, taj predmet se ne treba vrednovati, odnosno ocjenjivati brojčano. Taj predmet bi trebao biti da učenici na taj predmet idu sa guštom. Da tamo nešto novo nauče o svakodnevici, a ne da idu tamo sa strahom koju će sad ocjenu dobiti i da imaju još jedan ispit kraj toliko natrpanih programa (S7).

Nastavnici društveno-humanističke skupine predmeta, baš kao i nastavnici jezično-komunikacijske skupine, prepoznali su važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja unutar formalnog odgojno-obrazovnog sustava. Osim što su ga okarakterizirali kao važnog, smatraju da je itekako potreban i koristan učenicima za njihov budući život, efektivno funkcioniranje u društvu te za opću dobrobit društva. Kako bi se puni potencijal ove međupredmetne teme i iskoristio, neki su sugovornici istaknuli kako bi se učenicima trebala pružiti mogućnost da postavljaju pitanja oko tema koje su im važne, zanimljive i korisne. To je, prema mišljenjima nastavnika, ključno u razvoju kritičkog razmišljanja te razvoja društvene svijesti i odgovornosti kod učenika. Isto tako, iako su se svi sugovornici složili kako je važno i korisno implementirati sadržaje koje se bave pitanjima iz područja građanskog odgoja i obrazovanja, svi sugovornici suglasni su kako bi uvođenje građanskog odgoja i obrazovanja kao novog zasebnog predmeta donio „više štete nego koristi“ ističući kako su učenici gimnazijskih programa izuzetno opterećeni velikim brojem nastavnih predmeta.

Mislim da se dosta toga kroz filozofiju i sociologiju može dotaknuti. A svaki novi predmet, ne znam. Vjerujte mi, ja predajem gimnazijalcima i kakve su njihove glave,

samo što nekad ne padaju. Jako je teško njima bilo koji dodatni predmet ubaciti, to bi njima bio samo dodatan stres i dodatan teret. (S13)

Sličnost u mišljenjima i percepciji važnosti građanskog odgoja i obrazovanja primijećena je i kod nastavnika umjetničke i tjelesno-zdravstvene skupine s obzirom su se svi sudionici složili kako je građanski odgoj važan i potreban učenicima srednjih škola. Navode kako je važno skrenuti pozornost učenicima na aktualna događanja u društvu te ih potaknuti na promišljanje i djelovanje. Jedino na taj način mogu potaknuti pozitivne promjene u svojoj okolini te učiniti vlastitu društvenu sredinu boljim mjestom za život. S tim ciljem nastoje učenicima istaknuti važnost preuzimanja aktivne i odgovorne uloge u društvu što je vidljivo i u iskazu jednog sugovornika:

Naravno da je važno. Evo ja se mogu opet vratiti na ono što smo na početku rekli. Ne učiti samo materiju nego uistinu poticati odgovornost i aktivnosti. I to treba istaknuti kao nešto ključno. Da učenici uskoro kreću u svijet odraslih i da trebaju preuzeti određenu ulogu, kao i svi mi. (S20)

Zaključno, kada govorimo o važnosti provedbe građanskog odgoja i obrazovanja, skoro su se svi sudionici u svim skupinama složili da je potreba za građanskim odgojem i obrazovanjem poprilično izražena i nužna u školskim okvirima, no s druge strane smatraju kako bi uvođenje novog, zasebnog predmeta izazvalo dodatno opterećenje kod učenika. Naime, učenici gimnazijskih programa zaista su uvelike opterećeni velikim brojem predmeta te bi svako novo uvođenje predmeta za njih moglo dovesti do pada motiviranosti za stjecanjem novih znanja i vještina. Dakle, iako bi građanski odgoj i obrazovanje možda dobio na važnosti kada bi bio realiziran kao jedan nastavni predmet, svi sugovornici složili su se kako bi to podrazumijevalo dodatni stres i osjećaj preopterećenosti kod učenika.

4.4. Ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja

Osim pitanja važnosti građanskog odgoja i obrazovanja, nezaobilazno pitanje koje se nameće analizirajući ovu tematiku je pitanje ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja. S obzirom da je jedan od zadataka istraživanja analizirati ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja prema mišljenjima nastavnika, ovim istraživanjem

nastojalo se ispitati na koje je sve načine moguće vrednovati ostvarene ishode učeničkih postignuća s obzirom da je riječ o temi koja se provodi kroz međupredmetni pristup. Prema navodima sugovornica jezično-komunikacijske skupine, ishode je moguće uočiti i mjeriti kroz osobna mišljenja učenika koja iznose kroz razgovor, debate i rasprave o određenim temama ili kroz usmeno ispitivanje naučenog. Samo je jedna nastavnica navela kako one teme građanskog odgoja i obrazovanja koje ukomponira u nastavu ponekad provjerava kroz usmena ispitivanja učenika pa na taj način dobiva povratnu informaciju o tome koliko su toga učenici zapravo usvojili. Nastavnici su uglavnom istaknuli kako ne uspoređuju dobivene ishode s ishodima predviđenim u Kurikulumu građanskog odgoja i obrazovanja s obzirom da smatraju kako u svakom slučaju ostvaruju pojedine ishode s obzirom da obrađuju teme iz područja građanskog odgoja i obrazovanja.

Ja sa maturantima znam obrađivati kratke priče i onda osim što se baziramo na samu priču uđemo u dubinu svega, pa onda vidim kako oni vide ravnopravnost, ljudska prava i tako dalje. (S4)

Ili kad moraju komentirati i iznijeti osobni dojam vezano za temu koju smo otvorili. Evo nedavno smo radili što znači biti čovjekom bespravnim u sustavu a tema je zapravo bila Gogoljeva Kabanica jer je on činovnik nižeg staleža kojem viša ličnost nije pomogla kada mu je pomoć bila potrebna. I to su uspoređivali sa situacijom Erin Growell u filmu Pisci slobode, učiteljice koja je radila s učenicima koji su rasno diskriminirani, a sustav joj nije htio pomoći. Nije joj htio dati knjige na primjer za čitanje jer su crnci i tako dalje. Tako da su komentirali čovjeka koji je bespravan u sustavu i iznijeli svoje mišljenje. Tako da eto, nismo fokusirani na to jesu li nešto naučili jer vidimo kroz te komentare i osobne stavove zapravo da oni razmišljaju isto ko' i mi, samo što su potaknuti nekom temom. (S2)

Također, nastavnice ove skupine smatraju kako nastava građanskog odgoja i obrazovanja je učinkovita ali isto tako uvelike ovisi o samoj motiviranosti nastavnika i ostalih sudionika odgojno-obrazovnog sustava. Isto tako, neke su sugovornice navele kako je najveća prepreka boljoj ostvarenosti građanskog odgoja ograničenost nastavnika i manjak slobode za obrađivanje sadržaja po izboru nastavnika. Preciznije rečeno, više se pažnje pridaje obrađivanju sadržaja iz matičnog predmeta nego iz područja međupredmetnih tema. Prema izravnom iskustvu nastavnica, učenici su zainteresirani za obrađivanje tema

iz područja građanskog odgoja i obrazovanja i to je ono što značajno doprinosi kvaliteti provedbe same nastave.

Znate šta, ja mogu reći iz ugla ovog Projekta građanin što smo radili, nama je učinkovito. Zato što su i djeca stvarno zainteresirana. Ali znate što, to vam je opet, ono od škole do škole, i uvijek vam je to na pojedincima. Sve vam se svede na to. Recimo mi imamo krasnu pedagoginju koja s njima apsolutno svaki aspekt građanskog odgoja i obrazovanja je prošla. Dakle, ona je nama pokrenula Projekt građanin u našoj školi. ...Tako da mislim da to jako ovisi o pojedincu i dobroj volji. (S1)

Sugovornici prirodoslovne i matematičke skupine su se međusobno složili kako je ishode učenja jako teško uočiti ali i vrednovati. Dakle, složili su se kako je teško procijeniti koliko je toga učenik zapravo usvojio i koliki se napredak u učenju ostvaruje. Jedini način, prema njihovom mišljenju, na koji je moguće pratiti učenički napredak je kroz uključivanje učenika u izvanškolske aktivnosti koje su povezane s temama građanskog odgoja i obrazovanja. Primjerice, ako sve veći broj učenika sudjeluje u radionicama, projektima i drugim aktivnostima nego što je to bio slučaj ranije, može se reći kako provedba građanskog odgoja i obrazovanja u školama zaista ostvaruje neki pozitivan učinak. Prema mišljenjima nastavnika/ica, tek u takvim slučajevima moguće je procijeniti koliko su učenici osviješteni o društvenim problemima i koliko su građanski angažirani. S druge strane, kada je riječ o učinkovitosti građanskog odgoja, svi su se sugovornici složili kako ne smatraju provedbu previše učinkovitom. Primarni razlog tome je podređeni položaj građanskog odgoja i obrazovanja u odnosu na druge nastavne predmete s obzirom da nastavnici u većini slučajeva nemaju dovoljno vremena baviti se određenim temama koje smatraju bitnima. Glavni nedostatak je tu, kako navode, opsežni i nagomilani kurikulumi koji ne ostavljaju puno prostora za bavljenje s međupredmetnim temama. Smatraju kako je to jedna od glavnih prepreka u ostvarivanju kvalitete provedbe građanskog odgoja i obrazovanja što je vidljivo i u navodima dviju sugovornica.

Trenutno na ovoj razini ja ne bih rekla da je nešto previše učinkovita zato što trenutno nije naša obrazovna politika nije usmjerena u tom smjenu. Nema toliku učinkovitost koliko bi trebala imati. (S11)

I tu bi trebalo rezati gradivo. Preveliki obim gradiva je preveliki problem na mom radnom mjestu. (S7)

S činjenicom da je zaista teško pratiti i vrednovati učenička postignuća i ishode, slažu se i nastavnici/e društveno-humanističke skupine. S ciljem usvajanja novih znanja, vrijednosti i vještina, jedan sugovornik navodi kako je važno učenicima isticati i ponavljati one stvari koje procijeni bitnima, dok se stvarni ishodi učenja ostvaruju tek kasnije u životu. S druge strane, jedan sugovornik navodi kako mogućnost procjene ostvarenih ishoda zapravo ovisi o vrsti predmeta. Neki su predmeti tako pogodniji za praćenje napretka, odnosno praćenja usvojenosti sadržaja dok su neki manje zahvalni. U konačnici, kroz sve 3 skupine u kontekstu ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja pokazalo se kako je jako teško ili gotovo nemoguće odrediti u kojoj mjeri su učenici usvojili prezentirane sadržaje što samim time rezultira slabijom učinkovitosti realizacije ove međupredmetne teme. Procjena slabije ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja rezultat je nemogućnosti procjene ostvarenih ishoda učenja što je vidljivo i u sljedećim navodima sugovornika.

Mislim da je jako teško. Kao što nije ni ocjena nije za svakog učenika mjerilo znanja. Ja idem na to da im one stvari koje smatram izrazito bitnima, ponavljam... Tako da je teško procijeniti koliki su stvarni ishodi jer mi se trudimo njih ostvariti. A da li smo ih uspjeli ostvariti, to se pokaže tek kasnije kroz život. I kad oni meni kažu, profesore mi se sjećamo što ste vi nama govorili. Sve se ostalo svelo na ocjene. Posebice maturanti, oni su postali veliki lovci na ocijene. Njih najviše zanima, ne ono što će ćuti, nego ono što će dobiti. Tu je problem. (S13)

Meni se čini ovisi da ovisi dosta o predmetu da li se može pratiti napredak u tome. Primjerice, u jednom predmetu kao što je logika, teško da ćete moći pratiti nešto kao što je građanski odgoj. Teško. Teže primjerice nego li na etici. Etika je već nekako strukturirana, ona sama po sebi već nekako je građanski odgoj i to se vrlo lako može uočiti napredak. Dakle, ovisno o predmetu. (S12)

U posljednjoj skupini, koja obuhvaća umjetničko i tjelesno-zdravstveno kurikulumsko područje, nastavnici su se uglavnom složili kako je u većini situacija teško procijeniti ostvarene ishode učenja kod učenika i napredak koji učenik ostvaruje. Motiviranost i angažiranost učenika za građanskom i političkom participacijom najviše se očituje kroz sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima pa tako nastavnici ove skupine dijele isto mišljenje kao i nastavnici prirodoslovne i matematičke skupine. Također, neki su od njih također istaknuli kako vidljivi ishodi učenja zahtijevaju neki vremenski odmak. U tom

pogledu teško je odrediti i samu učinkovitost građanskog odgoja i obrazovanja. Isto tako smatraju kako zapravo sama učinkovitost ovisi o tome koliko su i ostali nastavnici motivirani za obradu sadržaja iz područja građanskog odgoja i obrazovanja. Značajan napredak ostvariv je jedino uz suradnju svih nastavnika, dok u realnosti učinkovitost provedbe ovisi samo o dobroj volji pojedinih.

Sad opet to sve ovisi o angažmanu svakog nastavnika. Ja mogu govoriti o sebi, što ja mogu napraviti bolje a što ne. Ja ne mogu znati koliko je tko toga proveo. Tako da to sve ostaje na pojedincu, koliko će se on potruditi. (S18)

Pa ne znam koliko je učinkovit. Mislim da je to stvar zajedničkog truda svih nas i mislim da se zajednički pomak ipak napravi. Mislim da do djece ipak nešto dopre. (S20)

Na samom kraju intervjua, nastavnici/e su iznijele neke vlastite preporuke za poboljšanje izvedbe nastave građanskog odgoja i obrazovanja kao i preporuke za bolju ostvarenost sadržaja. Preporuke su se odnosile na kolektivni dogovor između nastavnika o tome tko će obraditi koje sadržaje s ciljem sveobuhvatnijeg pristupa ovoj međupredmetnoj temi. Nadalje, preporuke su se odnosile i na izmjenu postojećih kurikuluma na način da se nastavnicima pruži više slobode za obrađivanje sadržaja za koje smatraju da su potrebni učenicima. Pojedini sugovornici su se složili kako je posljednja obrazovna reforma dovela do dodatne preopterećenosti učenika i na taj način smanjila motiviranost učenika za sudjelovanjem u izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima u čemu vide svojevrsni problem kada je riječ o političkom i građanskom aktivizmu. Isto tako, s ciljem povećanja građanske participacije kod učenika, nastavnici preporučuju kako bi poželjno bilo povećati broj izvanškolskih i izvannastavnih aktivnosti. Smatra se kako bi na taj način, kroz primjere iz svakodnevnog života, učenici bili u mogućnosti spoznati važnost aktivnog građanskog djelovanja za nas same, ali i za društvo općenito.

...možda nekakav oblik suradnje u ovoj nekakvoj izvanučioničkoj i izvannastavnoj aktivnosti. I da se možda mi profesori uključimo kao neki primjer djeci, da ih potaknemo na taj način na neko njihovo sudjelovanje u nekim banalnim situacijama kao što je odvajanje otpada do toga da se zauzmemo u nekim situacijama koje se tiču nekih naših prava. (S14)

Samo što recimo, imamo situaciju – ja ih pitam jel odvajaju plastiku? I sad neki kažu da, neki ne. I mi bi tu ustvari trebali otići u nekakvo reciklažno dvorište da oni stvarno vide kako se reciklira papir, kako se reciklira plastika. Odnosno, da osvijeste koliko je važno

čuvati okoliš. Ili recimo da je dobro ponekad organizirati kvartovsko sađenje cvijeća. Zelenilo je jako važno, ne samo zbog izgleda nego i radi kisika. Ali čisto da im date doznanja za tako neke stvari, zato se i zove građanski ODGOJ. (S13)

5. Zaključak

Građanski odgoj i obrazovanje definiran je kao skup znanja, vrijednosti i vještina nužnih za razvoj građanskih i političkih kompetencija mladih. Primarni cilj građanskog odgoja i obrazovanja je stvoriti stabilno, demokratsko društvo čiji članovi aktivno doprinose njegovom razvoju i boljitku. Važnost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u formalnom odgojno-obrazovnom sustavu ogleda se u činjenici da je upravo građanska kompetencija prepoznata kao jedna od osam temeljnih kompetencija cjeloživotnog učenja. Uvođenjem građanskog odgoja i obrazovanja u formalne odgojno-obrazovne sustave nastoji se potaknuti pojedince da već od najranije dobi postanu odgovorni i savjesni članovi društva koji su angažirani oko važnih društvenih pitanja, kritički pristupaju rješavanju problema, koji teže individualnom i društvenom razvoju, koji razumiju političke procese te poštuju nejednakosti u društvu. Građanski odgoj i obrazovanje obuhvaća skup sadržaja iz ljudskopravne, političke, kulturne, ekološke, društvene i gospodarske domene. S obzirom na njegovu primjenjivost u gotovo svim područjima, u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu građanski odgoj i obrazovanje realizira se kroz međupredmetni pristup. Podloga za njegovu realizaciju određena je Nacionalnim okvirnim kurikulumom te Kurikulumom međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole koji pružaju pregled onoga što građanski odgoj i obrazovanje tematski obuhvaća, definiraju ciljeve učenja te objedinjuju očekivane ishode učenja prema odgojno-obrazovnim ciklusima.

U drugom dijelu rada prikazano je istraživanje čiji je fokus na pitanjima važnosti i ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive nastavnika gimnazijskih programa. S obzirom da su nastavnici nositelji odgojno-obrazovnog procesa u školama i da učinkovitost provedbe građanskog odgoja i obrazovanja uvelike ovisi o nastavničkom umijeću realizacije nastave, njihova mišljenja smatraju se važnim izvorom podataka. Ovim istraživanjem nastojalo se ispitati na koje načine nastavnici/ice poimaju, doživljavaju i razumiju pojam građanskog odgoja i obrazovanja, na koje načine realiziraju nastavu te koji su otežavajući i olakšavajući čimbenici provedbe te ispitati njihova mišljenja o važnosti građanskog odgoja i obrazovanja te ostvarenosti i učinkovitosti. U istraživanju je sudjelovalo 20 nastavnika srednjih škola gimnazijskih programa koji su podijeljeni unutar 4 skupine prema kurikulumskim područjima nastavnih predmeta kako bi se dobiveni rezultati naposljetku mogli komparirati. Podaci su prikupljeni

kvalitativnom metodom fokus grupe a postupak obrade podatka odnosio se na transkribiranje, opisno kodiranje te tematsko kodiranje rezultata.

Dobiveni rezultati ukazuju na to kako bi ključni ciljevi građanskog odgoja i obrazovanja, prema mišljenjima nastavnika trebali biti priprema učenika na izazove u svakodnevnom životu, političko obrazovanje, razvoj društvene odgovornosti i poticanje na promišljanje o važnim društvenim pitanjima. Otežavajući čimbenici provedbe građanskog odgoja i obrazovanja uglavnom se odnose na nedostatak vremena za provedbu međupredmetnih tema s obzirom da većina nastavnika smatra kako je prioritetnije obraditi sadržaje koji će biti zahvaćeni ispitom državne mature. Kod sugovornika društveno-humanističke skupine, vidljiv je jedan kontrast u pogledu otežavajućih čimbenika s obzirom da oni problem vide u vrijednosnoj poziciji građanskog odgoja i obrazovanja koji ne može biti neutralan već je na taj način podložan podvrgavati se interesima politike ili pojedinca. Što se tiče samog načina realizacije nastave, skoro svi nastavnici primjenjuju metode razgovora, debatiranja i raspravljanja o društvenim temama, dok nešto manji broj primjenjuje metode koje podrazumijevaju suradničko učenje. Kod nastavnika umjetničke i tjelesno-zdravstvene skupine, za razliku od ostalih, građanski odgoj i obrazovanje se često provodi kroz izvannastavne aktivnosti. U ovom pogledu važno je istaknuti kako sugovornici prirodoslovno-matematičke skupine navode kako nesvjesno, odnosno neplanski i nenamjerno provode građanski odgoja i obrazovanje. Nadalje, svi su se sugovornici složili da primjenjuju sadržaje građanskog odgoja i obrazovanja u trenucima kada se otvori prilika za napraviti poveznicu s sadržajima nastavnog predmeta i kada za to ostane vremena. Mišljenja oko važnosti provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u školama razlikuju se među skupinama. Za razliku od jezično-komunikacije i društveno-humanističke, sugovornici prirodoslovne i matematičke skupine smatraju građanski odgoj i obrazovanje ne percipiraju toliko važnim. Po pitanju ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja, svi su se sugovornici složili kako je teško vrednovati i mjeriti obrazovna postignuća te se stoga jako teško može uočiti ostvaren napredak u ovom pogledu. Najveći pokazatelj učeničke angažiranosti je sudjelovanje u izvanškolskim i izvannastavnim aktivnostima. Također, gotovo svi su se sugovornici složili da bi uvođenje još jednog dodatnog predmeta dodatno preopteretilo učenike i na taj način umanjilo njihovu motiviranost za usvajanje novih sadržaja.

Zaključno, može se reći kako prostora za napredak kada je riječ o realizaciji građanskog odgoja i obrazovanja ima. Analizirajući dobivene rezultate istraživanja ostavlja se dojam

kako je građanski odgoj i obrazovanje još uvijek u podređenom položaju u odnosu na ostale nastavne predmete i kako se na taj način umanjuje njegova važnost u obrazovnom sustavu. S obzirom da ga većina nastavnika/ica koji su sudjelovali u ovom istraživanju provode tek u trenucima kada za to ostane vremena, smatram kako na taj način značajan napredak nije moguće ostvariti. S ciljem poboljšanja pedagoške prakse smatram da je prvenstveno potrebno potaknuti nastavnike na stručno usavršavanje i stjecanje kompetencija koje su potrebne kako bi se osigurala kvalitetna realizacija građanskog odgoja i obrazovanja. Važno je da nastavnici osvijeste važnost razvoja građanski aktivnog i informiranog stanovništva kako bi takva znanja i vrijednosti mogli prenositi i na učenike. Smatram da je važno da nastavnici svojim primjerom pokažu mladim generacijama da je moguće individualnim doprinosima svakog od pojedinca utjecati na pozitivne društvene promjene. Nadalje, druga preporuka s ciljem poboljšanja učinkovitosti i kvalitete odnosi se na provedbu većeg broja radionica i projekata kroz nastavne i izvannastavne aktivnosti jer smatram da će se na taj način učenicima približiti važne teme i pitanja iz područja građanskog odgoja i obrazovanja. Svaki odmak od tradicionalne, frontalne nastave predstavlja osvježanje za učenike te smatram da je svaka inovativnost u nastavi motivirajuća za učenike. Dinamično i moderno društvo pred odgojno-obrazovni sustav nerijetko nameće nove zahtjeve koji traže inovativnost i raskorak od tradicionalnosti stoga bi obrazovne politike bi trebale biti usmjerene ostvarivanju boljeg i progresivnog društva koje je građanski informirano i aktivno. Potaknuti mišljenjima i iskustvima nastavnika, kao nositelja odgojno-obrazovnog procesa u školama, može se zaključiti kako su promjene u kontekstu podizanja važnosti i ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja u odgojno-obrazovnoj sferi nužne.

6. Popis literature

1. Arbues, E. (2014), Civic Education in Europe: Pedagogic Challenge versus Social Reality. *Sociology Mind* 4, 226-232. Dostupno na: <https://dadun.unav.edu/handle/10171/42558> (1.6.2023.)
2. Baketa, N., Bovan, K., Matic Bojić, J. (2021), Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj. Istraživački izvještaj za 2021. godinu. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Dostupno na: http://goo.hr/wp-content/uploads/2021/05/politicka_pismenost_ucenika_i_ucenica_2021_istrazivacki_izvjestaj.pdf (1.6.2023.)
3. Batarelo, I., Čulig, B., Novak, J., Reškovic, T., Spajić-Vrkaš, V. (2010), Demokracija i ljudska prava u osnovnim školama: teorija i praksa. Centar za ljudska prava. Dostupno na: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/1889/1/dem_i_ludska_prava_u_os.pdf (25.5.2023.)
4. Beroš, I., Pongrančić, L. (2019), Analiza razvoja (kurikuluma) Građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatskoj perspektivi. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Ivan-Beros/publication/348945083_Analiza_razvoja_kurikuluma_Gradanskog_odgoja_i_obrazovanja_u_hrvatskoj_perspektivi/links/60186cf0299bf1b33e4048d8/Analiza-razvoja-kurikuluma-Gradanskog-odgoja-i-obrazovanja-u-hrvatskoj-perspektivi.pdf (22.1.2023.)
5. Buljan, I. (2021), Izvještavanje o rezultatima kvalitativnih istraživanja. *Zdravstveni glasnik*, 7(2): 49-58. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/388001> (3.6.2023.)
6. Buljubašić-Kuzmanović, V. (2008), Vrednovanje i samovrednovanje u funkciji istraživanja i unaprjeđenja kvalitete škole. *Pedagogijska istraživanja* 5(2): 139-142. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/174681> (23.2.2023.)
7. Burst Nemet, M. (2014), Građanske kompetencije u europskim i hrvatskim dokumentima. *Andragoški glasnik : Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 18(1): 25-35. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/139160>

8. Cerinski, T. (2020), Nada u budućnost? Stavovi budućih učitelja prema temeljnim vrijednostima Nacionalnog okvirnog kurikulumu i prema odgoju i obrazovanju. *Školski vjesnik*, 69(1): 133-152. Dostupno na: https://skolskivjesnik.ffst.hr/wp-content/uploads/2020/11/2020.-Vol-69.-Broj-1_4_Cerinski_133.-152.str..hrv.pdf (2.6.2023.)
9. Čačić-Kumpes, J. (2004), Interkulturalizam u obrazovanju: koncepti, teorijski modeli i razvojne mogućnosti. U: Forl, G. (ur), *Odgoj i obrazovanje za ljudska prava i građanski odgoj kroz izbornu nastavu povijesti: primjer iz prakse*
10. Diković, M. (2013), Značaj razrednog ozračja u građanskom odgoju i obrazovanju. *Pedagoška istraživanja*, 10(2): 327-339. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/191509>
11. Diković, M. (2016), Metode poučavanja i učenja u kurikulumskom pristupu građanskom odgoju i obrazovanju. *Školski vjesnik: Časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 65(4): 539-557. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/178256> (12.2.2023.)
12. Drandić, D. (2013), Uloga i kompetencije nastavnika u interkulturalnom obrazovanju. *Magistra Iadertina* 8(1): 49-57. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Dijana-Drandic/publication/320588124_Uloga_i_kompetencije_nastavnika_u_interkulturalnom_obrazovanju/links/5e7fc55e458515efa0b52096/Uloga-i-kompetencije-nastavnika-u-interkulturalnom-obrazovanju.pdf?sg%5B0%5D=started_experiment_milestone&origin=journalDetail (2.6.2023.)
13. Eurydice (2017), Građanski odgoj i obrazovanje u školama u Europi – 2017. Izvješće Eurydicea. *Ured za publikacije Europske unije u Luksemburgu*. Dostupno na: <https://op.europa.eu/hr/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-hr> (28.5.2023.)
14. Franc, R., Šakić, V., Maričić, J. (2007), Građanski aktivizam u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 16(1/2): 111-132. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/18923> (30.5.2023.)
15. Gajić, O. (2011), Interkulturalna dimenzija kurikulumu građanskog odgoja i demokratizacija obrazovanja. *Pedagoška istraživanja*, 41(1): 103-114. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/174452> (1.3.2023.)

16. Geboers, E., Geijsel, F., Admiraal, W., & Dam, G. ten. (2013). Review of the effects of citizenship education. *Educational Research Review*, 9, 158–173. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1747938X12000176> (11.2.2023.)
17. Gvozdanić, A. (2015), Istraživanje percepcije i stavova ispitanika o građanstvu – istraživački izvještaj. Dostupno na: <http://goo.hr/wp-content/uploads/2015/09/Rezultati-istra%C5%BEivanja-percepcije-i-stavova-ispitanika-o-gra%C4%91anstvu.pdf> (1.6.2023.)
18. IEA Međunarodno istraživanje građanskog odgoja i obrazovanja ICCS 2016 (2018), Postati građani svijeta koji se mijenja - Međunarodni izvještaj. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.
19. Kahne, J., Middaugh, E. (2008), High Quality Civic Education: What Is It and Who Gets It? Dostupno na: https://www.socialstudies.org/system/files/publications/articles/se_720134.pdf (1.2.2023.)
20. Katunarić, V. (2006), Državljanjski odgoj u europskim zemljama. *Metodika* 10(18): 39-50. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/63965> (26.5.2023.)
21. Klemenčić, E. (2006), Građanski odgoj u Europskim državama: aspekt edukacije za demokraciju. *Anali hrvatskog politološkog društva* 3(1): 283-295. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/38274> (5.4.2023.)
22. Kovačić, M., Horvat, M (2016), Razvoj političkih i građanskih kompetencija mladih – pregled uvođenja građanskog odgoja i obrazovanja u hrvatski obrazovni sustav. U: Kovačić, M., Horvat, M. (Ur.), *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 15-31. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Marko_Kovacic2/publication/309176150_Od_podanika_do_gradana_razvoj_gradanske_kompetencije_mladih_From_subjects_towards_citizens_Youth_civic_competence_development/links/582abee208ae004f74aefa44/Od-podanika-do-gradana-razvoj-gradanske-kompetencije-mladih-From-subjects-towards-citizens-Youth-civic-competence-development.pdf#page=153 (13.1.2023.)
23. Kovačić, M., Vrbat, I. (2014), „Znam da ništa ne znam“: politička kompetencija i politička participacija među mladima u Zagrebu. *Suvremene*

- teme : međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti 7(1): 56-76.
Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/clanak/195123> (26.5.2023.)
24. Matijević, M. (2011), Pedagoški vid vrednovanja i ocjenjivanja učenika. *Pravno-pedagoški priručnik za osnovne i srednje škole*, 241-251. Dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/513864> (22.2.2023.)
25. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2019), Kurikulum međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja za osnovne i srednje škole Dostupno na: https://skolazavot.hr/wp-content/uploads/2020/06/GOO_kurikulum.pdf (7.2.2023.)
26. Mojsilović, Ž. (2013), Uloga nevladinog sektora u rešavanju kriza i konflikata. U: Krivokapić, B. (ur.) *Megatrend revija/Megatrend review*, Beograd, Megatrend Univerzitet Beograd. Dostupno na: <http://megatrendreview.megatrend.edu.rs/files/pdf/SR/Megatrend%20Review%204-2013.pdf> (26.2.2023.)
27. Nacionalni okvirni kurikulum, 2019., Dostupno na: http://mzos.hr/datoteke/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (4.2.2023.)
28. Nikičić, I., Komesarović, Z. (2021), Perspektive utjecaja provedbe kurikuluma građanskog odgoja i obrazovanja na skriveni kurikulum u školama. *Magistra Iadertina*, 16(1): 73-93. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/270523> (17.1.2023.)
29. Ortloff, D. H. (2005). Becoming European: A Framing Analysis of Three Countries' Civics Education Curricula. *European Education*, 37(4), 35–49. Dostupno na: https://www.academia.edu/1072512/Becoming_European_A_Framing_Analysis_of_Three_Countries (29.5.2023)
30. Pažur, M. (2017), Pregled razvoja građanskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj od 1999. godine do danas. *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 66(4): 605-618. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/193674> (25.1.2023.)
31. Pažur, M. (2022), Komparativna analiza institucionalizacije građanskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, Austriji, Francuskoj i Njemačkoj. Dostupno na: <https://gong.hr/wp-content/uploads/2022/09/Komparativna-analiza-institucionalizacije-gradanskog-odgoja-i-obrazovanja-u-Hrvatskoj-Austriji-Francuskoj-i-Njemackoj-2.pdf> (1.6.2023.)

32. Povelja Vijeća Europe o obrazovanju za demokratsko građanstvo i ljudska prava (2010). Dostupno na:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680487821> (24.5.2023.)
33. Roso, M. (2020), Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj, Sloveniji i Srbiji. Diplomski rad: Zadar, Sveučilište u Zadru. Dostupno na:
<https://repositorij.unizd.hr/en/islandora/object/unizd:4001> (26.1.2023.)
34. Rukavina Kovačević, K. (2013), Građanski odgoj i obrazovanje u školi – potreba ili uvjet? *Riječki teološki časopis*, 41(1): 101-136 Dostupno na:
<https://hrcak.srce.hr/118852> (6.1.2023.)
35. Sablić, M. (2013), Sadržaji građanskog odgoja i obrazovanja u Nacionalnom okvirnom kurikulumu. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 3: 83-92. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/133853> (6.1.2023.)
36. Skoko, B., Benković, V. (2009), Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i način primjene. *Politička misao*, 46(3): 217-236. Dostupno na:
<https://hrcak.srce.hr/file/78151> (3.6.2023.)
37. Spajić-Vrkaš, V. (2007), Europske integracije i obrazovanje za demokratsko građanstvo u cjeloživotnoj perspektivi. *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, 380-394. Dostupno na:
<https://www.bib.irb.hr/319601> (12.1.2023.)
38. Spajić-Vrkaš, V. (2015), *Nemoć građanskog odgoja i obrazovanja – objedinjeni izvještaj o učincima eksperimentalne provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u 12 osnovnih i srednjih škola (2012/2013)*. Zagreb: Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja. Dostupno na:
https://www.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2016/06/GOO_e_publikacija.pdf (7.2.2023.)
39. Spajić-Vrkaš, V., Čehulić, M. (2016), Istraživanja građanskog odgoja i obrazovanja: višerazinski pregled. U: Kovačić, M., Horvat, M. (Ur.), *Od podanika do građana: razvoj građanske kompetencije mladih*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 153-187. Dostupno na:
https://www.researchgate.net/profile/Marko_Kovacic2/publication/309176150_Od_podanika_do_gradana_razvoj_gradanske_kompetencije_mladih_From_subjects_towards_citizens_Youth_civic_competence_development/links/582abee208ae004f74ae44/Od-podanika-do-gradana-razvoj-gradanske-

[kompetencije-mladih-From-subjects-towards-citizens-Youth-civic-competence-development.pdf#page=153](#) (13.1.2023.)

40. Spajić-Vrkaš, V., Lončarić Jelačić, N., Ogrinšak, T. (2013), Obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava u Hrvatskoj. *Odgoj i obrazovanje za demokratsko građanstvo i ljudska prava: Uvidi iz Hrvatske, Mađarske, Crne Gore i Rumunjske*, 7-13. Dostupno na: <https://rm.coe.int/168062f536> (25.5.2023.)
41. Šalaj, B. (2002), Modeli političkoga obrazovanja u školskim sustavima europskih država. *Politička misao: časopis za politologiju*, 127–144. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/23705> (27.5.2023.)
42. Šalaj, B. (2018), U očekivanju Godota? Politika, demokracija i građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj. Dostupno na: http://oz.goo.hr/wp-content/uploads/2018/09/u_ocekivanju_godota_ObZ_GOOD.pdf (26.5.2023.)
43. Šarić, M. (2019), Građanski odgoj i obrazovanje u Hrvatskoj: između ideala i prakse. Diplomski rad, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu Dostupno na: <https://repozitorij.fpzg.unizg.hr/en/islandora/object/fpzg:1031> (23.1.2023.)
44. URL1: GONG <https://gong.hr/tko-smo/sto-je-gong/>
45. URL2: Priručnik za nastavnike: Pomoć u provedbi građanskog odgoja i obrazovanja, 2. izdanje, 2014. <http://goo.hr/wp-content/uploads/2014/04/GOO-prirucnik-za-nastavnike.pdf> (23.1.2023.)
46. Vrkić-Dimić, J., Vidić, S. (2015), Korelacija i timski rad u nastavi – holistički pristup učenju i poučavanju. *Acta Iadertina*, 12(2): 93-114. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/280202> (2.6.2023.)

7. Popis tablica

Tablica 1. Prikaz sudionika istraživanja prema sudjelovanju u fokus grupama, str. 36.

8. Prilozi

8.1. Protokol istraživanja

VAŽNOST I OSTVARENOST GRAĐANSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA IZ PERSPEKTIVE SREDNJOŠKOLSKIH NASTAVNIKA

Protokol istraživanja

Prije samog početka provedbe fokus grupe, sudionici istraživanja biti će upoznati sa svrhom i ciljem istraživanja te s pravilima provedbe fokus grupe. Također, u skladu s etičkim normama, sudionicima će biti zajamčena anonimnost i zaštita osobnih podataka.

Na samom početku fokus grupe, poželjno je da se sugovornici kratkim predstavljanjem upoznaju s ostalim sudionicima grupe kako bi se kreirala opuštena i ugodna atmosfera za razgovor. Kako bi obrada prikupljenih podataka bila moguća, nužno je da svaki sugovornik prije odgovaranja na pitanje kaže svoje ime kako bi tijekom transkribiranja razgovora bilo moguće povezati sugovornike i njihove odgovore (imena sugovornika biti će poznata samo moderatoru fokus grupe).

Na samom početku, poželjno je upoznati se s nekim od općih karakteristika o nastavniku kao što su:

- Predmet poučavanja

OPĆENITO

1. Što za vas predstavlja pojam građanski odgoj i obrazovanje?
 - Prema vašem mišljenju, što pojam građanskog odgoja i obrazovanja sve obuhvaća?
 - Kako biste ga definirali?
2. Koji bi, prema vašem mišljenju trebali biti ključni zadaci, tj. ciljevi građanskog odgoja i obrazovanja?

3. Kada govorimo o provedbi građanskog odgoja i obrazovanja, koji su otežavajući a koji olakšavajući čimbenici provedbe?
 - Osjećaj pripremljenosti nastavnika za provedbu nastave G.O.O., dostupnost relevantnih materijala za provedbu?
4. Kakvo je vaše mišljenje o provedbi građanskog odgoja kroz međupredmetni pristup?
 - Prema vašem mišljenju, koje su prednosti a koji su nedostaci međupredmetnog pristupa?
 - Treba li građanski odgoj i obrazovanje biti jedan zaseban predmet? Zašto?
 - Smatrate li da je građanski odgoj i obrazovanje potreban u srednjim školama gimnazijskog programa? Percipirate li ga kao potrebu ili opterećenje za učenike? Zašto?

REALIZACIJA

5. Na koji način realizirate/provodite građanski odgoj i obrazovanje u nastavi?
 - Koje nastavne metode i pristupe primjenjujete u radu?
 - Koje teme najčešće obrađujete s učenicima?
 - o Smatrate li te teme ujedno i najvažnijima? Iz kojih razloga?
6. Kada provodite građanski odgoj i obrazovanje u nastavi? Za vrijeme nastavnog sata vašeg predmeta poučavanja, sata razrednika, tijekom izvannastavnih aktivnosti...?
 - Postoji li prostora, tj. vremena za obradu tema i sadržaja građanskog odgoja i obrazovanja tijekom nastavnog sata pojedinog predmeta?
 - Povezujete li sadržaje nastavnog predmeta sa sadržajima i temama iz područja građanskog odgoja i obrazovanja?
 - Provodite li građanski odgoj i obrazovanje najčešće u sklopu sata razrednika? Zašto?

VAŽNOST I OSTVARENOST

7. Smatrate li da je važno provoditi građanski odgoj i obrazovanje u srednjim školama? Zašto/Iz kojih razloga?
 - Koje su prednosti provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u školama? Iz kojih razloga je korisno provoditi građanski odgoj i obrazovanje u formalnom odgoju i obrazovanju?

8. Koji su, prema vašem mišljenju, najvažniji ishodi učenja građanskog odgoja i obrazovanja koje učenici trebaju usvojiti?
9. Na koje načine vrednujete/procjenjujete ostvarene ishode učenja kod učenika?
 - Na koje načine mjerite odnosno procjenjujete usvojena znanja, vrijednosti, vještine, aktivizam kod učenika? Služite li se samoprocjenom, testovima i sl.?
 - S obzirom da se građanski odgoj i obrazovanje realizira već nekoliko godina u sklopu formalnog odgoja i obrazovanja, kakav je vaš opći dojam o usvojenosti sadržaja, vrijednosti i razvoju građanskih kompetencija?
 - Uspoređujete li ostvarene ishode učenja s odgojno-obrazovnim očekivanjima navedenim u Kurikulumu međupredmetne teme građanskog odgoja i obrazovanja?
 - Koji su glavni preduvjeti kvalitete ostvarenosti građanskog odgoja i obrazovanja?
 - Prema vašem mišljenju i izravnom iskustvu, smatrate li nastavu građanskog odgoja i obrazovanja učinkovitom/kvalitetnom? Zašto?
10. Na koje načine je moguće pratiti ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja s obzirom na međupredmetni pristup?
11. Prema vašem mišljenju, kakav je položaj građanskog odgoja i obrazovanja u odnosu na druge predmete?

ZAVRŠNA PITANJA

12. Treba li škola preuzeti aktivniju ulogu u poticanju mladih na građanski i politički aktivizam i na razvoj građanskih kompetencija?
13. Koje su vaše preporuke/smjernice u pogledu podizanja kvalitete realizacije nastave građanskog odgoja i obrazovanja?
14. Smatrate li važnim još nešto dodati, a da je izostavljeno?

9. Sažetak

Važnost i ostvarenost građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive nastavnika

U fokusu ovog diplomskog rada je analiza provedbe građanskog odgoja i obrazovanja u formalnom odgojno-obrazovnom sustavu. Relevantnost i aktualnost ove teme ogleda se u tome što je građanska kompetencija prepoznata kao jedna od ključnih kompetencija cjeloživotnog odgoja i obrazovanja. Istraživački dio rada problematizira pitanja važnosti, ostvarenosti i realizacije građanskog odgoja i obrazovanja iz perspektive srednjoškolskih nastavnika/ica. U istraživanju je sudjelovalo 20 nastavnika i nastavnica dok su podaci prikupljeni kvalitativnom metodom fokus grupe. S ciljem utvrđivanja potencijalnih sličnosti i razlika, nastavnici su podijeljeni u skupine prema kurikulumskim područjima nastavnih predmeta koje poučavaju. Dobiveni podaci pružaju uvid u načine na koji nastavnici poimaju građanski odgoj i obrazovanje, na koji način realiziraju nastavu te u mišljenja nastavnika o važnosti provedbe građanskog odgoja i njegove ostvarenosti. S obzirom da su nastavnici nositelji odgojno-obrazovnog procesa u školama, kroz dobivene rezultate nastoji se unaprijediti pedagoška praksa u pogledu podizanja kvalitete realizacije građanskog odgoja i obrazovanja.

Ključni pojmovi: građanski odgoj i obrazovanje, nastavnici/ice, građanska kompetencija

Summary

The Importance and Attainment of Civic Education from the Teacher's Perspective

The focus of this thesis is the analysis of the implementation of civic education in the formal educational system. The relevance and actuality of this topic is reflected in the fact that civic competence is recognized as one of the key competences of lifelong education. The research part of the work problematizes the issues of importance, achievement and implementation of civic education from the perspective of high school teachers. 20 teachers participated in the research, while the data was collected using the qualitative focus group method. In order to identify potential similarities and differences, the teachers were divided into groups according to the curriculum areas of the subjects they teach. The obtained data provide an insight into the ways in which teachers perceive civic education, the ways they conduct classes in educational process, and the opinions of teachers about

the importance of implementing civic education and its realization. Given that teachers are the bearers of the educational process in schools, through the obtained results, main purpose is improvement of pedagogical practice in terms of raising the quality of the implementation of civic education.

Key words: Civic Education, Teachers, Civic competence